

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**SPECIFICKÉ PROSTŘEDKY VÝSTAVBY ODPOVĚDÍ DĚTSKÝCH
RESPONDENTŮ V MEDIÁLNÍM DIALOGU**

SPECIFIC MEANS OF CONSTRUCTION OF CHILDREN'S RESPONSES
IN THE MEDIA DIALOGUE

Bakalářská diplomová práce

Lucie Pitříková

3. ročník – prezenční studium

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

OLOMOUC 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze uvedenou literaturu.

V Olomouci dne 13. prosince 2012

.....

Ráda bych poděkovala Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D. za vstřícné vedení mé bakalářské práce, za její poskytnuté rady, připomínky a zapůjčené materiály.

Obsah

Úvod.....	5
I. Rámec mediálního dialogu.....	6
1. Mediální prostředí	6
2. Asymetrie v mediálním dialogu s dětmi.....	9
2.1. Kooperace a konverzační maximy.....	11
II. Prostředky výstavby dětských odpovědí.....	14
1. Faktory ovlivňující výstavbu odpovědí.....	14
2. Výrazové prostředky	16
2.1. Deiktické prostředky	16
2.2. Výplňková slova	24
3. Formulační způsoby výstavby odpovědí	28
3.1. Opravy a dvojí vyjádření jedné skutečnosti.....	28
3.2. Aditivní jevy	34
3.1. Opakování slov a částí výpovědí	35
3.2. Neukončené syntaktické konstrukce	38
3.3. Vsuvky	41
3.4. Reprodukce promluvy vlastní nebo cizí osoby.....	43
Závěr.....	47
Anotace	50
Literatura	52
Příloha (CD)	

Úvod

Práce je zaměřena na autentickou mluvenou komunikaci dětí v mediálním prostředí. V současnosti je v oblasti mluvených projevů věnována pozornost analýze dětské řeči ve školním a rodinném prostředí, pokud však jde o konverzaci dětí v médiích, jedná se o komunikační sféru dosud málo prozkoumanou. Důvod lze spatřovat v tom, že v současné době neexistuje mnoho rozhlasových nebo televizních pořadů, ve kterých by byl dětem poskytován dostatečný prostor pro jejich verbální vyjádření. Není tedy k dispozici materiál, na němž by mohla být tato komunikace zkoumána. Materiál pro naši práci jsme čerpali z oblasti rozhlasového vysílání.

Materiál, z něhož jsme vycházeli, jsme získali přepisem 20 relací pořadu Děti vám to řeknou, které byly odvysílány rozhlasovou stanicí Český rozhlas 1 – Radiožurnál během roku 2011. Pořad je vysílán každou sobotu odpoledne, délka jednoho pořadu je v průměru 12 minut. Celkový korpus tedy představuje cca 240 minut odvysílaných a přepsaných rozhovorů. Moderátorka Pavlína Wolfová si do každého dílu pořadu zve většinou dva až čtyři hosty ve věkovém rozpětí 5–14 let, s nimiž diskutuje o aktuálních otázkách. My jsme si pro účely naší práce vybrali pouze pořady, v nichž vystupovaly děti předškolního a mladšího školního věku (1.–4. třída základní školy), tedy děti ve věku 5–10 let, nebo v nichž počet těchto dětí převažoval. Chtěli jsme také postihnout rozdíly mezi předškolními dětmi a dětmi staršími s ohledem na rozvoj jejich komunikačních kompetencí.

Cílem práce bylo vysledovat a popsat specifika výstavby dětských odpovědí v prostředí rozhlasového studia. Pozornost jsme tedy zaměřili nejdříve na mediální rámec pořadu, dále na otázku asymetrií v komunikaci mezi moderátorkou a dětmi a pokusili jsme se charakterizovat specifickou povahu této asymetrické komunikace. Dále jsme věnovali pozornost jednotlivým charakteristickým jazykovým jevům a výrazovým prostředkům syntaxe mluveného projevu v odpovědích dětí, a tak vznikly jednotlivé kapitoly. Podle potřeby byly uplatněny některé metody textové lingvistiky, psycholingvistiky a sociolingvistiky.

Výsledky, k nimž jsme na základě analýzy přepisů a záznamů těchto dialogů dospěli, jsme vyhodnotili a demonstrovali je na konkrétních vybraných ukázkách z analyzovaných dialogů.

I. Rámeček mediálního dialogu

1. Mediální prostředí

Předmětem naší analýzy byly mediální rozhovory, které se odehrávají v prostředí rozhlasového studia. Pořad je pojat jako rozhovor v malé skupině tvořené moderátorkou a zpravidla 2–4 dětmi na aktuální témata současného domácího a světového dění, ale také na témata zcela běžná z každodenního života komunikantů. Tematika rozhovorů je tedy bohatá a různorodá. Pro rozhlasové dialogy se postupem času vytvořily do jisté míry ustálené strategie: např. repertoár stereotypních formulí (různé pozdravy při začínání i ukončování rozhovoru), je obvyklé, že moderátorka klade otázky, prostřednictvím kterých požaduje informace, a dítě na ně odpovídá. Dále moderátorka usměrňuje průběh pořadu, řídí komunikaci partnerů, jako zástupce instituce volí témata rozhovoru a zastává tak roli řídicího účastníka komunikace, zatímco děti plní roli reagujícího komunikačního partnera. Přímá komunikace mezi dětmi navzájem se objevovala jen výjimečně. Právě moderátorka je „centrem“, přes které se v dialogu realizuje veškerá komunikace.

Naše zkoumané dialogy se ukázaly být specifickým typem komunikace, v níž se mluvčí pohybují mezi póly komunikace institucionální a fatické. Typické institucionální dialogy jsou zaměřeny na výměnu informací. V našem případě se jedná o to nadnesené problémy vyložit a popsat z pohledu dětí. Na druhé straně, fatická komunikace je oblastí společenské konverzace, jejímž cílem je hlavně udržet nebo rozvinout kontakt partnerů. V našem zkoumaném dialogu dominují obě tyto základní funkce komunikace. Při počátečním zdravení a představování dochází k uvolnění napětí mezi účastníky, moderátorka také během rozhovoru pokládá mimo jiné otázky s odlehčenou tematikou, stejně tak přestávky „o písničky“ bývají vyplněny nezávazným hovorem – právě onou konverzací, která napomáhá rozvíjení vzájemných vztahů a kontaktu účastníků komunikace. Děti samy zasahují aktivně do tematické skladby pořadu, a to s dílčími tématy, v nichž hlavní téma rozvíjejí. Oficiálnost komunikace je tu spojena spíše s projednáváním nějakého závažného tématu, které přesahuje soukromou sféru, je společensky důležité. Většinou jde o témata problémová, na něž mohou mít účastníci odlišné názory, pak právě dochází k žádoucí vzájemné výměně informací. Vyjadřování

dětí je často nehledané, nekonvenční a mnohdy silně expresivní a dialogy tak lze ze strany dětí charakterizovat jako nepřipravené a spontánní. Pořady tedy vykazují rysy institucionálnosti, ale kolísají mezi řízenou a spontánní komunikací, vytváří se tu prostor ke spontánnímu reagování a variování témat.

Dále je důležité zmínit, že zkoumané dialogy mají podobnou strukturu jako zkoušení ve škole, převažuje schéma otázka – odpověď – zpětná vazba. Moderátorka se stylizuje do role učitelky a s dětmi jedná jako se svými žáky: určuje aktivního komunikačního partnera, dbá na dodržování pravidel v udělování slova, řídí rozhovor z hlediska střídání témat. Téma do komunikace zavádí tím, že položí svým komunikačním partnerům otázku, na kterou následuje odpověď nebo více odpovědí od několika dětí, moderátorka na odpověď reaguje (poskytuje dítěti zpětnou vazbu, na niž dítě opět může reagovat) a případně ji rozvádí další otázkou nebo položí otázku novou.

Hlavním cílem pořadu je podnítit u dětí řečovou aktivitu a získat co nejvíce originální a vtipné odpovědi, které budou plnit kritéria zábavnosti. Souvisí to se samou postatou mediálního dialogu: „jeho důležitým konstitutivním rysem je jeho obrácenost k publiku, orientace na posluchače či diváka, který je svědkem a ještě výstižněji řečeno pravým cílem, k němuž je dialog směřován“ (Čmejková, 2003, s. 85). Posluchač je zde chápán jako další účastník komunikace, přestože se jedná o pasivního komunikačního partnera. Probíhá tak komunikace mezi přímými účastníky dialogu (moderátorka – děti), kteří se střídají v rolích aktivního a pasivního účastníka komunikace, a pasivním posluchačem. Témata rozhovorů rovněž odrážejí události a problémy, které jsou posluchači známé a sám k nim pravděpodobně zaujímá stanovisko nebo si na ně vytváří osobitý názor. Způsob, jakým dítě reaguje na daný problém, upoutá jeho pozornost a vůbec způsob formulace a obsah dětských výpovědí splňují zábavný rozměr pořadu. Přítomnost tohoto třetího komunikačního partnera dává moderátorka v textu explicitně najevo pasážemi, kterými se na posluchače přímo obrací. Děje se tak v úvodu pořadu, v jeho průběhu i na konci. Rozhovor je rámován na začátku a na konci krátkými sekvencemi replik, které mají ustálenou, stereotypní podobu (např. v závěru pořadu pozdrav – odpověď na pozdrav):

Úvod pořadu: Hosty pořadu Děti vám to řeknou jsou dnes osmiletá Lujza sedmiletá Sofie sedmiletá Tylda / posloucháte Český rozhlas 1 – Radiožurnál a Pavlína Wolfová vám přeje dobrý den

Průběh pořadu:

- Z vln Radiožurnálu právě slyšíte sedmiletou Matyldu osmiletého Kubu a Matouše kterému je pět a Káju které je taky pět / posloucháte pořad Děti vám to řeknou a Pavlína Wolfová přeje pěknou sobotu
- Mluví k vám osmiletá Lujza sedmiletá Sofie a sedmiletá Tylda
- Dnes nám přišli svět vysvětlit sedmiletá Matylda osmiletý Marek a Tobiáš kterému je šest a půl / posloucháte Radiožurnál a pořad Děti vám to řeknou
- Sedmiletá Tylda sedmiletá Sofie osmiletá Lujza nám vysvětlí co je to ajped

Závěr pořadu: Hosty Radiožurnálu dnes byly osmiletá Lujza sedmiletá Sofie a sedmiletá Tylda / děvčata děkuju / ahoj

Ahoj!

A Pavlína Wolfová vám přeje hezký den

Pořad má svou ustálenou strukturu: moderátorka v úvodu pořadu, kterým se celý dialog otevírá, všechny účastníky komunikace přivítá a posluchačům představí své hosty, stejně tak činí i během pořadu, kdy se na posluchače v jednotlivých předělech (ve chvílích „před písničkou“ a „po písničce“) obrací, obeznamuje je s probíranými tématy a na závěr se s komunikanty i posluchači rozloučí (poděkování za účast a výměna pozdravů). Děti si existenci třetího pasivního partnera komunikace nepochybně uvědomují, obrací se k němu však jen v samém závěru pořadu, kdy je k tomu při společném rozloučení vyzve moderátorka.

2. Asymetrie v mediálním dialogu s dětmi

Naše zkoumané dialogy nejsou klasickým prototypem institucionální komunikace, jak jsme naznačili už v předchozí kapitole. V této kapitole bychom chtěli charakterizovat jejich specifickou povahu.

Řízené rozhovory „nejsou typicky spontánní, nepřipravené, projevuje se v nich stabilní jednoznačný vztah mezi partnery, určený jejich výrazně protikladnými sociálními rolami“ (Müllerová, 1979, s. 12). Z těchto hledisek jsou zkoumané řízené rozhovory modifikovány. Chceme se zde zabývat především specifickým vyrovnáváním asymetrií a to nestandardním chováním představitelky instituce, tedy moderátorky. Asymetrie neboli komunikační nevyváženosti v dialogické komunikaci jsou jedním z určujících rysů analyzovaných dialogů. Signalizují rozdíly mezi účastníky komunikace například v jejich sociálním postavení, generační rozdílnost, míru vzdělání atp.

Z těchto rozdílů mezi dětmi a moderátorkou mohou vycházet potenciální komunikační potíže na straně dětských komunikantů. Ty jsou způsobeny převážně omezenými komunikačními schopnostmi dětí pramenícími z jejich nízkého věku. Věk je jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují jazykový vývoj dítěte. Je nezbytné vzít v úvahu, že jakákoli „řečová komunikace je složitě strukturovaný soubor jevů a k nejdůležitějším jeho částem patří mentální předpoklady řečové komunikace, tj. zejména mentální struktura, o kterou se procesy produkce a recepce řeči opírají, její povaha, fungování a organizace“ (Nebeská, 1992, s. 40). V souvislosti s mentální strukturou Nebeská dále operuje s termínem předpokladová báze. „Předpokladová báze je specifickým způsobem organizovaná mentální struktura zakotvená v osobnostní struktuře jedince, která se vytváří na základě dispozičních vlastností jedince v průběhu jeho interakce s okolním světem. Obsahuje výsledky veškerých jeho komunikačních zkušeností uspořádané na různých stupních obecnosti“ (Nebeská, 1992, s. 82). Na základě těchto faktů je jasné, že mezi předpokladovou bází dětského a dospělého komunikačního partnera je velká propast.

Jak už bylo zmíněno výše, naše zkoumané dialogy v malé skupině mluvčích s moderátorkou jako řídícím účastníkem komunikace připomínají svým charakterem zkoušení ve škole. To má v pořadu svůj účel. Dialog je u dětí nejčastější komunikační situací, do které se ve svém životě dostávají. Při komunikaci s rodiči a později učitelkou ve školce/škole získávají děti názornou představu o vedení dialogu mezi dvěma komu-

nikanty a o tom, jak se chovat v rozhovoru s jinou osobou. Takto se s dialogickou komunikací seznamují děti už v předškolním věku. Prostředí školky/školy je pro děti známé a přirozené a při rozhovoru s moderátorkou jako cizí autoritou napodobují získané komunikační vzory a uplatňují je v této nové komunikační situaci. V pořadu je cílem hlavně motivovat děti k hovoru. Moderátorka tedy poskytuje dětem dostatečný prostor k co nejširšímu vyjádření, i když to mnohdy znamená odbočku od stanoveného tématu, přizpůsobuje se svým komunikačním partnerům a otázky a témata mění podle jejich aktuálních výpovědí. Naše dialogy se tak ocitají na pomezí oficiálnosti a blíží se dialogům neoficiálním, přirozeným.

Moderátorka se různými způsoby snaží asymetrie částečně vyrovnávat, pro pořad je totiž důležité, aby děti při formulaci svých odpovědí dostatečně kooperovaly, nenechaly se ovlivnit kontaktem s neznámým prostředím a rozhovorem s cizí dospělou osobou, aby jejich projev byl co nejvíce spontánní. K tomu moderátorka volí odpovídající komunikační strategie. Moderátorka jako zástupce instituce a řídicí člen dialogu má nad dětmi převahu, vyzorovali jsme však, že jako na své hosty bere na komunikační partnery jistý ohled. To se projevuje různými způsoby: snahou navázat s nimi kontakt, nastolenou přátelskou atmosférou získat jejich důvěru, aby děti měly pocit rovnocenných komunikačních partnerů. Součástí její strategie je i snaha přibližovat se dětem po jazykové stránce a to tak, že různé jazykové prostředky typické pro mluvený projev dětí vkládá do svých vlastních replik: „...v komunikaci různých mluvčích, kteří mají individuální komunikační návyky, užívají různé jazykové prostředky, různé strategie a způsoby prezentování toho, co chtějí sdělit, působí často jejich vzájemná kooperace, společné jednání a společná činnost, nutnost domluvit se atd. jako princip jednotící. Ten se projevuje i v jazykové stránce a ve směřování k jisté jednotě stylové“ (Müllerová, 1987, s. 100). V našem rozhovoru tak moderátorka činí převážně záměrně. Moderátorka nezdůrazňuje rozdíly mezi partnery dialogu, minimalizuje sociální distanci mezi nimi, její chování není autoritativní, snaží se odstranit pocity negativní a brzdící komunikaci. Komunikační bariéry odstraňuje také tím, že se snaží dětem různými způsoby ve formulování jejich odpovědí pomoci, překonat jejich nesnáze například napovídáním potřebného výrazu. K podnícení dětí v pokračování rozhovoru jí slouží i následné hodnocení jejich odpovědí, zvláště pochvala nebo souhlas, ztotožnění se s jejich názorem. Stejně jako ve školním prostředí, i zde je žádoucí to, že dítě: „má ztratit ostych z komunikování, má se sám projevit, formulovat své myšlenky, vyjádřit se k danému

tématu.“ (Svobodová, 2002, s. 1). Moderátorka tak děti motivuje k produkování otevřenějších a bohatších odpovědí a ty pak samy například prostřednictvím asociálního připojování rozvíjejí témata nebo dokonce samy zavádějí témata nová, neostýchají se argumentovat, improvizují, bezprostředně, živě reagují, mají chuť se na dané téma vyjádřit.

V předchozí kapitole bylo zmíněno, že pořad prostupují mimo jiné i témata z veřejného života, politiky, kultury apod. Pro podnícení dětí ke komunikaci je ale nutné přicházet i s tématy, která překlenují určitou sociální distanci mezi komunikačními partnery a která zmírňují napětí. Takovými jsou témata z rodinného života nebo např. škola, sport, zvířata, které jsme v našich dialogích také zaznamenali. Na druhou stranu, některá témata nadnášená v rozhovoru nebyla dětem až tak blízká, neodpovídala úrovni jejich znalostí, přesto ale zahrnovala to, co by děti mohlo zajímat. Tato témata uspokojovala potřebu dítěte dozvědět se něco nového a děti na otázky odpovídaly.

2.1. Kooperace a konverzační maximy

V souvislosti s problematikou této kapitoly se ještě zmíníme o principu kooperace a z něj vycházejících konverzačních maximách. Pro každou komunikaci je důležité, aby komunikační partneři vzájemně spolupracovali. „Tzv. princip kooperace (spolupráce) zformuloval jako obecné pravidlo pro vedení dialogu H. P. Grice“ (Müllerová – Hofmannová, 1994, s. 37). Podstatou kooperačního principu je požadavek na každého účastníka komunikace, aby svou odpověď vždy formuloval v souladu se záměrem a účelem dialogu.

Konverzační maximy jsou rozlišeny do čtyř skupin: maxima kvality vyžadující pravdivost příspěvku; maxima kvantity, jejíž požadavkem je nepodávat větší množství informací, než které je potřebné pro daný účel v komunikaci; maxima relevance s požadavkem „Mluv k věci“; maxima způsobu požadující mluvit v komunikaci jasně, „Bud' srozumitelný“. „Je nutno zdůraznit, že konverzační maximy nepředstavují „pravidla“ nebo „návod“ úspěšné komunikace“ (Hirschová, 2006, s. 140).

V některých typech dialogů však není úspornost a stručnost pramenící z výše uvedených zásad žádoucí. Často tak dochází k porušování těchto komunikačních pravidel zvláště v těch typech dialogů, jejichž záměrem je rozvést konverzaci a podnítit ko-

munikační partnery k tomu, aby svůj vzájemný kontakt učinili delší, rozvinutější, nesměřovali pozornost pouze k hlavním bodům předmětu hovoru, ale o problematice širěji debatovali. To je vlastní zejména společenské konverzaci a samozřejmě každodenní běžné komunikaci. Porušování komunikačních zásad bylo charakteristické také pro komunikaci v námi zkoumaných dialozích.

Moderátorka dětem v souvislosti s hlavním cílem pořadu záměrně pokládala převážně otázky otevřené. Zvolením takového typu otázky tedy neregulovala délku a podrobnost partnerovi odpovědi. Vysledovali jsme však, že děti reagovaly obdobně, vyjadřovaly se obsírně i v případech, kdy jim moderátorka položila typ otázky zavřené. Děti tak porušovaly konverzační maximu relevance, když ve svých odpovědích poskytovaly více informací, než na které byly dotazovány, např. svou odpověď zdůvodňovaly, podávaly vysvětlení. Tím je zároveň porušena i maxima kvantity. Příkladem takového porušování mohou být následující odpovědi dětských komunikantů:

A holdujete spíš lyžování anebo snoubordingu?

- Lyžování to je lehčí mi to přijde
- Lyžování protože já vůbec neumím snoubordovat jsem ještě na to malá / taková velikost nohou není na snoubordu
- Lyže líp zatáčejí líp se udržím v rovnováze je to na nich lepší

A špehují?

- Děti spíš / protože oni sou takový jako menší a ještě neví ty pravidla

Moderátorka dbá na dodržování maximy relevance jen do té míry, aby nedocházelo k přílišnému rozbíhání tématu nebo k úplnému vzdálení se od tématu.

Děti také ve svých odpovědích uváděly nepravdivé nebo neověřené skutečnosti, říkaly, co je zrovna napadlo, hádaly správnou odpověď, a tím porušovaly maximu kvality. Porušování této komunikační zásady vnášelo do pořadu zábavný rozměr:

Jelikož děti ještě nedisponují velkou slovní zásobou, v některých situacích se nedovedou patřičně vyjádřit, pro obsahy ve svém vědomí zatím neznají ta správná pojmenování. Používají proto různých opisů, některá sdělení se jim z těchto důvodů mnohdy ani nepodaří zformulovat:

Zde se jedná o porušení maximy způsobu. Vyjadřování na první pohled redundantní je v případě dětí často jediným efektivním prostředkem pro dosažení žádoucího komunikačního záměru, tedy odpovědi na položenou otázku.

Pro úspěšnou komunikaci mezi moderátorkou a dětmi a především pro splnění záměru pořadu, totiž aby děti poskytovaly co nejpestřejší odpovědi a vyjadřovaly se způsobem, který je pro jejich věk typický, nebylo porušování konverzačních maxim na závadu, spíše naopak. Tedy i zdánlivě nedůležité, podružné informace nesouvisející s tématem a příznačný a mnohdy osobitý způsob vyjadřování dětského komunikanta přinášejí požadovaný efekt, mohou být pro posluchače zajímavé.

II. Prostředky výstavby dětských odpovědí

1. Faktory ovlivňující výstavbu odpovědí

Charakterem komunikace dětí v mediálním prostředí jsou dána určitá specifika textu. V následujících kapitolách se budeme podrobněji zabývat jazykovou realizací dětských odpovědí. Dialogický text, jakým je náš zkoumaný materiál, má řadu výrazných jazykových rysů, které jsou vlastní všem spontánním mluveným komunikátům. V textu jsme vysledovali nejcharakterističtější rysy syntaktické výstavby spontánních mluvených textů, jejichž vznik a povaha jsou vyvolány podmínkami, za nichž mluvený text vzniká. Tyto podmínky vyplývají z dialogické povahy komunikace a celkově z komplexu mimojazykových činitelů: „... při zkoumání běžně mluveného jazyka, zvl. projevů dialogických (jazyk běžně mluvený je převážně dialogický), je třeba mimojazykovou skutečnost nejen brát úvahu, ale je třeba vycházet z ní ... Každý rozhovor je celkem, jehož jednotlivé složky jsou ve vzájemných vztazích. Tyto vztahy se přímo nebo nepřímo odrážejí v jazykové výstavbě textu“ (Morávek – Müllerová, 1976, str. 195–201). Při charakteristice jevů mluveného textu je tedy nutné se nejprve zabývat faktory, které mají vliv na jeho vznik a podobu a které svým působením při produkci textu ovlivňují jeho uspořádání a výběr jazykových prostředků.

„Řeč dítěte představuje z komunikačního hlediska specifický jev spojený s mentálním a sociálním vývojem mladého člověka“ (Martinec, s. 295). Jeden z nejdůležitějších faktorů, jež ovlivňuje jazykový vývoj dítěte, je jeho věk. Jak už jsme uvedli na jiném místě v práci, věkové rozmezí komunikantů bylo 5–10 let. Vývoj řeči v tomto věku ještě není zdaleka ukončen, slovní zásoba dětí se dále rozvíjí, komunikační dovednosti se zdokonalují. To samozřejmě zapříčiňuje časté formulační obtíže.

Pro komunikaci mohou být důležité také momentální nálady a citové stavy mluvčích, svůj podíl mohou mít také některé psychické vlivy jako strach, pocit nejistoty, ostych před moderátorkou či ostatními dětmi. Vyjadřovací schopnosti dětí samy o sobě nejsou příliš rozvinuté a emoce je mohou paralyzovat. Pokud jde o odpovědi dětí, jde o projev nepřipravený, improvizovaný a spontánní, děti dopředu neví, na co se jich

moderátorka bude ptát, téma jim může být vzdálené nebo i nepříjemné. Nutnost reagovat na moderátorčiny otázky pro děti tedy představuje poměrně náročný soubor myšlenkových operací, k těm přistupují úkoly formulační. Naše dialogy, jak už jsme je charakterizovali v předchozích částech této práce, mají sice velkou míru neformálnosti, spontánnosti, a je tedy umožněno uvolněné, přirozené reagování účastníků komunikace, přesto může mít na děti vliv to, že v institucionálním rozhovoru k moderátorce jako k dospělému komunikantovi mají určitý respekt. Děti přemýšlejí nejen nad obsahem, ale také nad formou svých myšlenek – chtějí myšlenku formulovat náležitě vzhledem ke komunikační situaci, která je v našem případě veřejná. „U veřejných rozhovorů mluvčí hovoří s vědomím, že jejich výroky jsou sledovány nějakým publikem, a to je nutí k promyšlené volbě slov i zvukových prostředků“ (Müllerová – Hoffmannová, 1994, str. 58). Dětské mluvčí tedy regulují své řečové chování, většinou ale nedochází k potlačování expresivních výrazů a emocí a z toho důvodu se v jejich replikách vyskytují i různé zvukové prostředky i jiné expresivní výrazivo. Osobnostmi dětí, jejich individuálními vlastnostmi a přirozeností celé komunikační situace je dáno, že jsou dialogy živé, dynamické. Velký podíl na dialogickém dorozumívání mají v takovém případě prostředky nejazykové – neverbální a paraverbální, o jejichž úloze v komunikaci se dále v této práci také okrajově zmíníme. „Jde např. o samostatné významy vyjadřované intonací, o významy sdělované jen gesty atp.“ (Müllerová, 1994, s. 31).

Další faktory, které ovlivňují podobu textu, se týkají podmínek jeho produkce. „Z podmínek produkce jako jednu z nejdůležitějších uvádíme plynutí textu v čase. U mluveného textu plynutí v čase determinuje produktorovu řečovou aktivitu ... Dalším důležitým činitelem je krátkodobá (ale i dlouhodobá) paměť produktora. U mluveného textu produktor obtížně udržuje v paměti to, co vyslovil, i způsob formulace“ (Müllerová, 1994, s. 31). Některé aspekty jazykového projevu dětí zůstávají pod prahem jejich vědomí, v oblasti nezáměrnosti, mimo oblast vědomé kontroly a regulace. Hoffmannová (1995, str. 29) hovoří v této souvislosti o vysoké neurčitosti výrazu, která zasahuje lexikální i syntaktickou stránku spontánního mluveného projevu a je jeho příznačnou charakteristikou. Projevuje se například vysokou frekvencí významově neurčitých výrazů typu *ňákej, ňák, takovej*, výplňkových slov, a to především v místech, kde si mluvčí nemůže na něco vzpomenout nebo kde má formulační potíže. Některé z těchto jevů budeme v následujících dílčích kapitolách charakterizovat na konkrétních příkladech z analyzovaného materiálu.

2. Výrazové prostředky

2.1. Deiktické prostředky

Jedním z charakteristických jevů, který se objevuje v odpovědích dětí, je nadměrné užívání deiktických prostředků, především ukazovacích zájmen, zájmných příslovcí a adjektiv. Je to vyvoláno tím, že je text rozhovoru silně vázán na konkrétní situaci a na společné znalosti a zkušenosti partnerů komunikace. „Odrázem vázanosti mluvených textů na podmínky konkrétní komunikační situace, zejména na přítomnost či nepřítomnost skutečností, o kterých se komunikuje, a na společné zkušenosti (tzv. společný zkušenostní komplex) je tendence mluvčích často odkazovat na jevy pojmenované v předchozích promluvách, nebo na nepojmenované skutečnosti, které mohou být součástí zmíněného společného zkušenostního komplexu“ (Kolářová, 1996-97, s. 166).

Opakované a nadměrné užívání ukazovacích zájmen ve výstavbě odpovědí pak nefunguje jako výrazový prostředek názornosti, určitosti, deiktického poukazování, ale spíše tato slova mají funkci opěrných, výplňkových slov v textu, jež mají překlenout určitou mezeru vzniklou neznalostí, nejistotou, hledáním vhodného výrazu, tedy jako výrazy formulačních potíží mluvčích. Užití zájmena *ten* v těchto významech je především pro mluvený projev dětí typické. Jejich znalosti jsou často jen kusé a nepřesné nebo si dítě nemůže vzpomenout na přesný název, mnohdy ho ani nezná.

Ve zkoumaném materiálu se vyskytují samostatně užitá ukazovací zájmena, která zastupují plnovýznamová slova. Tyto výrazy odkazují jak na slova a slovní spojení, tak na výpovědi a části textu a jsou prostředkem textové návaznosti. Vysoký je ale také výskyt ukazovacího zájmena *ten* v nesamostatné (přívlastkové) pozici. Výraz *ten* (s rodovými podobami *ta*, *to*) zde funguje především v kontextové deixi, kdy vlastně odkazují k tomu, co si mluvčí pamatují z předchozích replik, o čem se mluvilo dříve v rozhovoru. „Mnohdy však nelze jednotlivé funkce přívlastkového *ten* od sebe přesně odlišit, neboť toto zájmeno může mít v některých konkrétních případech i více významů, ty se pak mohou vzájemně prolínat, překrývat apod. a jejich interpretace je obtížná.“ (Müllero-ová, , s.)

Uvádíme zde různé funkce přívlastkového *ten* tak, jak je vymežil Mathesius (Schneiderová, 1993, s.):

1. rozlišovací – kdy přívlastkové *ten* odlišuje jednu skutečnost (jev) od jiné – často se vyskytuje ve spojení s pouhým adjektivním určením, k němuž si je třeba vynechané substantivum doplnit z kontextu (většinou z předcházející repliky).
2. připomínací – dítě tímto způsobem upozorňuje na to, že uváděná věc je již známá, a to buď objektivně, tedy i ostatním komunikantům, z předchozích replik, nebo jen subjektivně, tedy jemu samotnému.
3. expresivní (emocionální) - emocionální *ten* se klade u jména věci nebo situace subjektivně nebo objektivně známé, kdy jeho užitím dítě vyjadřuje určité své citové zaujetí, může mít též význam zesilující, zdůrazňovací.

Různou frekvenci užití přívlastkového *ten* z hlediska jeho výskytu ve výše uvedených funkcích jsme zaznamenali do následující tabulky.

Frekvence užití přívlastkového <i>ten</i> v různých významech			
funkce	připomínací	rozlišovací	expresivní (emocionální)
1. díl	2	0	0
2. díl	5	0	0
3. díl	18	0	0
4. díl	12	0	0
5. díl	13	3	0
6. díl	13	2	0
7. díl	18	0	0
8. díl	21	3	1
9. díl	28	2	0
10. díl	29	1	0
11. díl	13	1	0
12. díl	9	0	0
13. díl	6	3	0
14. díl	23	2	0
15. díl	21	0	0
16. díl	19	0	0
17. díl	21	1	0
18. díl	17	1	0
19. díl	10	4	1
20. díl	62	0	1
celkem	360	23	3

Vzory:

Ve funkci připomínací

Myslíte si že se naučí ty děti tolik toho jako vy ve škole?

Já myslím že ani moc né protože jako *ty* rodiče si z *tý* školy třeba nemusej toho tolik pamatovat jakoo *ti* učitelé který můžou chodit eště jako na nákou *tu* školu kde se učeť nějaký *ty* jazyky a takle

A víš co je to plat?

Jo placení *těm* lidem *těm* poslancům

Proč k tomu Valentýnovi a vůbec k oslavám lásky těch zamilovaných patří ta červená srdce?

Protože *těm* zamilovaným jako se to strašně líbí *ta* červená asi

No ale tady sehrál roli stát který to určil takže jaké třeba důvody k tomu ten stát měl?

Tak to nevím jaký měl stát ale já bych fakt řek že *těch* číňanů tak je v *tý* číně hodně a že *to* dítě pak žejo bude převezeno do jiný země

- rozlišovací

Tak kde se veme nějaký další když věříš v toho jednoho jediného?

No oni zase třeba věří věří v *toho* svýho *ten* jejich bůh bůh třeba zažil něco jinýho

Jak se pozná pravý Mikuláš od nepravého Mikuláše?

Tak že pravý Mikuláš ví všechno a *ten* nepravý třeba říká že sem rozbila autíčko tendle rok a já sem přitom žádný autíčko nerozbila.

Matyldo víš to proč slaví Američané Děkuvzdání?

Jo protože tam ži žijou Indiáni a že se tím jako skamarádili že tam jako předávaj jako jejich schopnosti a pomáhaj *těm* druhým.

Aha a ty by si změnil co?

Aby žili dinosauři

To bys chtěl aby zůstali žít a nebál by ses na planetě?

Jenom *ty* hodný

- expresivní (emocionální)

A kdyby si něco mohl změnit v minulosti / předtím než co je teď / co by to bylo?

Aby moji babičku nebolely furt *ty* záda

Představte si to / že jeden španělský obchod s oblečením dokonce oblékl sto lidí zdarma teď v období slev když do krámu přišli jen ve spodním prádle. Šel bys? ve slipech / do krámu / aby tě oblékli zdarma?

...

To není *ta* poctivost! nějaký lidi za to musej platit hodně peněz a jako ty vostatní lidi jako třeba se tam přijdou jako jenom v kalhotkách nebo jenom ve slipech a normálně jim tam daj co si vyberou prostě / a to není vůbec férový!

Z výsledků vyplývá, že frekvence užití přívlastkového *ten* je velmi vysoká, a to zvláště ve funkci připomínací, kdy jím dítě odkazuje na kontext předcházejících částí rozhovoru a zároveň vyjadřuje význam připomenutí. V textu jsme vypožorovali několik výskytů tohoto zájmena v rámci jedné repliky, ale také jeho nakumulování za sebou.

Vypožorovali jsme, že zájmeno *ten* v přívlastkové pozici se velmi často vyskytuje i v replikách moderátorky jako výsledek snahy se co nejvíce dětem přiblížit.

Jedním z nejčastěji samostatně užívaných deiktických slov v češtině je slovo *to*, příčinou je pravděpodobně fakt, že se jedná o univerzální zástupný výraz. Jeho užití v momentu hledání vhodného výrazu nebo promýšlení formulace – vzhledem k tomu, že se spojuje s výraznějšími pauzami má platnost výrazu pomocného, tj. výrazu, který mluvčí užije

při formulačních potížích, potřebuje-li časový prostor pro promyšlení formulace. v některých konkrétních případech s protažením koncové samohlásky může uvozovat nedokončenou výpověď:

Víš kubo co to je úplatek?

Too úplatek je třeba když prostě deš do školy a někdo a vozíkáři jak jezdeř tím výtahem tak voni tě nechaj svíst a ty jim za to dáš peníze

Na jeho častý výskyt v řeči dětí mají samozřejmě vliv také individuální komunikační zvyklosti mluvčího.

Ukazovací zájmena jako výplňková slova		
	ostatní ukazovací zájmena	specifické užití zájmena <i>to</i>
1. díl	0	0
2. díl	0	7
3. díl	1	4
4. díl	1	2
5. díl	1	6
6. díl	0	1
7. díl	3	5
8. díl	2	6
9. díl	3	10
10. díl	0	2
11. díl	3	11
12. díl	0	0
13. díl	2	0
14. díl	2	7
15. díl	0	3
16. díl	1	7
17. díl	9	6
18. díl	1	1
19. díl	0	0
20. díl	0	1
Celkem	29	79

Vzory:Ostatní ukazovací zájmena**Demografové přišli na to že 31. října 2011 se narodí sedmimiliardtý člověk jak to spočítají ti demografové jak to odhadnou dopředu kolik se těch dětí narodí?**Že jim to lidé řeknou asi jako kolik u nich bylo jako *těch těch* žee**Jarní hry? A při těch dělají co?**Při těch třeba házej oštěpy aa *to* a eště třeba i**Staví iglú?**Ne při *tom* / eště třeba *tím* takovym (ukazuje)**Prak?**No ne *tím* šípem tak střílí**Jo luk a šíp**Noo tak střílej do *toho* takovýho**Terče**

No do terče

Specifické užití zájmena „to“ (neutrum sg)**Co to je náledí?**Náledí je kluzk *to* led na chodníku.**Nenapadlo vás třeba někdy něký komiks nakreslit / na nějaké téma?**To dělaj asi spíš kluci *to* vod nás ze třídy / hodně si kreslí do diáře nějaký komiksy**Lhát se nemá / proč lidi lžou Sofii?**Třeba *aby to aby* byli jakože nevinný i když přitom nejsou**Víš kubo co to je úplatek?***To* úplatek je třeba když prostě deš do školy a někdo a vozíkáři jak jezďej tím výtahem tak voni tě nechaj svíst a ty jim za to dáš peníze**Vůbec nic? Nic na tom nenacházíš co na tom ty lidi baví?**

Nic

Tó (vzala si tak slovo) že já jsem tam byla jednou a pod náma byla svatba.**Tak to byla divná svatba vidí?**A měli to u *to* u nějaký *to* prostě tam byla stodola stará a tam byly zvířata prasata a tak u toho měli svatbu

Zaměřili jsme se pouze na výskyt takových zájmen, která zastupují plnovýznamová slova označující neznámý objektem, kdy ostatní komunikační partneři neví, na co odkazují. Problematické je hromadění takového odkazování v textu: „Je však zřejmé úskalí opakovaného výskytu tohoto slova: není vždy zcela jasné, na jakou skutečnost vlastně odkazuje“ (Kolářová, 1996–97, s. 168).

Deiktické prostředky zastupující plnovýznamová slova			
	příslovce		ukazovací zájmena
	místa	způsobu	
1.	1	0	2
2.	1	2	3
3.	2	3	4
4.	3	1	1
5.	5	5	2
6.	1	2	2
7.	1	3	0
8.	1	2	2
9.	4	0	2
10.	3	1	5

11.	2	0	0
12.	0	2	2
13.	4	1	3
14.	6	1	1
15.	3	0	2
16.	3	0	3
17.	4	4	4
18.	4	0	3
19.	1	0	0
20.	0	0	2
celkem	49	27	43

Vzory:

Ukazovací zájmena

Kluci co vy si o tom myslíte je správné zabíjet koně?

Ne není ale třeba asi chtěli z *toho* ušít nějaký trička nebo kalhoty

A za co se jim platí?

Za to jak *to* vymejšlejš

No ty bys to nechtěla dělat předpovědi počasí?

Ne protože *to* nic neumím.

A co byste s takovým řidičem udělali který tohle dělá?

Já bych ho zastavila a řekla mu Ee pane řidiči vy ste udělal *todle* a *todle todle* pudete se těm lidem vomluvit

A co dělají celé dny?

Rozhodují vo *tom* a přemýšlí vo *těch* věcech

Příslovce místa

Náledí je na chodníku ledovka je na silnicích? jak to vznikne?

Začne sněžit *tam* to spadne a najednou začne pa najednou začne pršet. Pak je mrazivá noc ono to zmrzne a tak se to stane.

Víte / teď se asi spousta lidí diví že tohle všechno víte / je vám osm a sedm let / na co je třeba nintendo?

...

Pé es pé je takovej to je něco jako ajpod jenomže trochu zvětšenýho a *tady* jsou různý třeba á ix křížek a takový a tím běháš a různý takový

Jak je velký ten Ježíšek?

Asi *odtamtud'* až *tam*.

Dvě stovky

Na víc nemám

A já mám *tady* jednu

Jeden dolar vidím že máš v ruce to bys dal

Kdo myslíte že vymýšlí slevy?

Myslím si že ňáký ty páni který *tam* pracujou

Příslovce způsobu

A že ten pán třeba tu paní zvedá nahoru

Noo třeba *takhle* (zvuk) že se votočej nebo udělaj piruetu *takhle* na ten bok

Tak Matouši co eště dělají piráti silnic?

Ja nevím jako že by stáli na jednom místě a *takhle* by furt jeli dozadu a dopředu a *takhle* by nabourali auta aby měli víc místa

A jedli jste někdy krocana když jsme mluvili o tom Děkuvzdání?

Ve školce / jo / je *tam* trošinku takový šťárek to je jeho to krev a já jsem *tam* měl kost a byla asi *takhle* velká nebo *takhle* velká nebo *takhle* úzká? (ukazuje)

Tys to viděl? A jak to vypadá prosím tě?

Normálně v nějaký pohádce, kde byl kde byl bobřík a tygřík a jeden pán mu ukazoval jak umí *takhle* sedět a *takhle* dělat a sedět na těch hřebí

víte jak se řídí auto kluci? Víš to filipe?

Jo dáš do *toho* klíčky my máme třeba auto jako že do *toho* dáš klíčky a nemusíš tím otáčet prostě se *to* nastartuje a zmáčkneš na plyn a jedeš třeba zatáčíš volantem kdyby byla zatáčka a brzdou potom zabrzdíš a jako páčkou posuneš a *to* bude pomalý protože když pojedíš asi rychle tak potom *takhle* (ukazuje, není slyšet v mikrofonu) vylítneš a to by bylo strašný protože to se můžeš normálně zabít

a jak si myslíš že knížka elektronická která není z papíru vypadá jak funguje podle tebe?

Že má zelenou takový *to* jak maj ty knihy že se *to* zavře tak že *to* má zelený a v *tom* takle jako probíhají písmenka že se vždycky jedno písmenko rozsvítí druhý třetí čtvrtý pátý

Aha eskymáci mají zimní hry a co při nich dělají všechno?

No třeba plavou ve vodě *takhle* s takovým tím

...

Staví iglú?

Ne při *tom* / eště třeba *tím takovým* (ukazuje)

Prak?

No ne tím šípem tak střílí

Lyžuješ?

Bruslim ale já se trošku potřebuju odsunout a dát sundat si botu protože myslím že se mi dělá pučejeř (sundává si boty ve studiu) / dělá

Největší výskyt jsme zaznamenali zájmených příslovcí s místním významem.

Zájmené příslovce *takhle* se způsobovým významem děti užívaly v kombinaci s neverbálními prostředky vyjadřování, většinou bylo spojeno s názorným předváděním: „... mluvený dialog, který vedou partneři přítomní současně na témže místě; bezprostředně na sebe reagují a jejich rozhovor je zakotven v situaci, tj. mohou ukazovat na osoby a předměty kolem sebe ... mohou si při dorozumívání pomáhat gesty, pohyby atd.“ (Müllerová – Hoffmannová, 1994, s.). Ve funkci odkazovací se může tedy vyskytovat i s doprovodem ukazovací gestikulace – děti obvykle svůj verbální projev doprovázejí mimikou a gesty (přestože se jedná o dialog realizovaný v rozhlasovém studiu, v některých případech, například když se dítě vzdálí od mikrofonu, můžeme na takové neverbální výrazové prostředky usuzovat), a pomáhají si tak při jeho formulování. Deiktické prostředky tedy mají i povahu zobrazovací – potřeba názorné demonstrace – a pro komunikační partnery ve studiu mají sdělnou hodnotu. Verbální složka vyjádření je tak silně zredukována. Děti tak kompenzují nedostatečnou explicitnost a sníženou určitost verbální složky vlastního vyjadřování. Takovéto doprovázení verbálního projevu různými gesty se objevuje specificky v replikách nejmladších dětí, v nichž není pojmenován předmět, o němž se mluví, mluvčí ho přímo nenazývají a omezují se pouze na

užití zájmen a především zájmenných příslovčí. Děti také napodobují, ukazují nějaké chování, a do textu lze doplnit příslušné vypuštěný výraz, často sloveso v jeho přesném gramatickém tvaru. Takovéto redukované odpovědi jsou projevem tendence k ekonomii vyjadřování. mnohdy chtějí rychle něco sdělit, a proto některé informace vypouštějí, aby v co možná nejkratším čase vyjádřili svou myšlenku a neztrácely tak nehledaly výrazy, v pauzách váhání by je pak totiž mohl přerušit a ujmout se slova jiný mluvčí. Vyvozování, domýšlení se, předvídání partnerovy reakce, to, že účastníci dialogu počítají se svou vzájemnou informovaností o předmětu řeči: „...soubor společných znalostí partnerů komunikace o světě i o konkrétním předmětu rozhovoru dává možnost vypouštět a redukovat v širokém slova smyslu.“ (Müllerová, 1987, s. 106)

Jejich výskyt v replikách dětských mluvčích je zapříčiněn tím, že děti v okamžiku promluvy neznají potřebný výraz, a nedokážou tak skutečnost nebo jev v jejich paměti explicitně pojmenovat. Zájmeno *takový* (někdy v kombinaci s *ten*) plní též zčásti odkazovací funkci, vyskytuje se ve formulacích, kde se mluvčí snaží ostatním partnerům komunikace přiblížit neurčitou, nepřiliš jasnou představu poukazem k něčemu, co druhý partner zná. To, že jsou schopni někdy určení formulovat pouze přibližně, signalizují dětští mluvčí také neurčitými zájmeny a příslovci.

Zájmenná adjektiva jako deiktický prostředek		
	takový	nějaký/ňáký
1.	0	3
2.	2	4
3.	4	2
4.	2	5
5.	4	4
6.	0	1
7.	5	4
8.	4	4
9.	1	10
10.	4	3
11.	12	1
12.	3	2
13.	2	13
14.	12	11
15.	1	2
16.	6	2
17.	13	0
18.	2	10

19.	5	1
20.	11	9
celkem	93	91

Vzory:
takový
detektor lži takže třeba udělá *takové* čárky
Jaké to asi je být ve vězení zavřený co myslíš?
Asi jako *takovej* divnej pocit jako že tam je všude studeno a takle
Jaký je rozdíl mezi mám rád a miluji?
Mám rád je jako *takový* poloviční a miluji je velký
Ahaa jak si ještě představují ženy ideálního manžela?
No já bych si jako představovala třeba ideálního manžela tak že že třeba je silnej a a hezkej a ne jako *takovej* že prostě *takovej*
- Přísněj
No *takovej* jakoby přísněj a *takovej* a *takovej* jako prostě že je s ním třeba legrace
Teď jste ho viděly / a jak vypadalo?
Bylo velký a mělo tam *takový ty* sochy

nějaký
Co když se na tu planetu jednou nevejdem?
No potom se asi bude muset někdo odstěhovat nebo já jako slyšel že *ňáký* tři američani v americe vyšlou *ňáký* lidi na mars a prej že tam budou budovat *ňáký* nové domy
-A měli to u to / u *ňáký* to / prostě tam byla stodola stará a tam byly zvířata prasata a tak u toho měli svatbu
A jaký co by na něm mělo být aby ti to udělalo radost?
// *ňáký* hustý e tyj třeba *ňáký* eeh hustý no prostě
Co myslíš že má za plány v tom vesmíru?
Uhhh třeba prozkoumat *ňáký ty* planety

Jak je patrné ze zjištěných údajů, byl jejich výskyt v textu rovnoměrný. Vypočetovali jsme, že některé děti nápadně preferovaly jeden z výrazů.

2.2. Výplňková slova

V řeči dětí jsme pozorovali značnou frekvenci užívání významově vyprázdněných výrazů, které může být hodnoceno jako návykové. Jedná se o tzv. výplňková slova (též parazitní či vycpávková), která se vyskytují různě roztroušená v textu převážně jako důsledek formulačních potíží mluvčího. Často následují za sebou v bezprostřední blízkosti, někdy se seskupují do celých řetězců, event. spolu s dalšími výrazovými prostředky neurčitosti (které jsme se v práci věnovali na jiném místě) a mluvčímu tak zaplňovala prostor váhání, vzpomínání, hledání vhodného výrazu. My jsme věnovali pozornost

zejména několika takovým výplňkovým výrazům, jež byly dětmi užívány ve velké míře a ukázaly se jim tak být vlastní.

Výplňková slova				
	jako	třeba	prostě	vlastně
1. díl	0	0	0	0
2. díl	0	15	2	1
3. díl	15	4	9	0
4. díl	9	4	5	0
5. díl	14	4	2	0
6. díl	1	5	4	0
7. díl	44	33	5	3
8. díl	23	4	13	0
9. díl	42	4	8	0
10. díl	31	4	14	0
11. díl	38	29	2	5
12. díl	4	8	1	0
13. díl	23	4	8	0
14. díl	20	4	13	1
15. díl	11	1	0	0
16. díl	14	4	4	0
17. díl	5	7	8	0
18. díl	11	11	6	0
19. díl	0	4	1	0
20. díl	24	10	9	3
celkem	329	159	114	13

Vzory:

To ti vadí / a jak se to stane že se někdo do někoho zakouká?
 No stane se to třeba tak že když *prostě* / se *třeba jako* na sebe zakoukaj hezky *jako*

A proč myslíte že to není správné?
 ___ já bych si myslela *jako* že to je správné že když *jako* někdo jede moc rychle tak že *jako* tak že von / *třeba* na dálnici se *třeba* má jet sto a von jede *třeba jako třeba* sto dvacet

To znamená že vás asi nepřekvapí že ajped má od tohoto týdne zlepšenou verzi ajped dvě víte to?
 Ten ajped dvě bude určitě *jako* takovej že bude *vlastně třeba jako jako* kdybysme dali dva ajpedy dohromady / von je tedka i ajfoun čtyři a bude taky ajpod dvě

To je třeba kdo bohyně národa prosim tě?
 No bohyně národa může bejt *třeba jako* ně někdo *jako třeba* kdo velí tak *jako třeba* vůdce tý smečky

Musíš? Nemůže jet rychleji? Ten nemá co kam spěchat? Co ty myslíš?
 No *jako* já myslím že von *třeba* když *jako* musí ject *třeba* něco *jakoby* křtít důležitýho / tak že *třeba jako* může může trochu přidat ale *jako* ne o moc.
 -No takovej *jakoby* přísněj a takovej a takovej *jako prostě* že je s ním *třeba* legrace

Z výsledků a uvedených ukázek je patrné, že děti tato slova používají nápadně často a stereotypně. Mohou být vnímány jako řečnický zlovyk. Většinou jsou typické pro individuální vyjadřovací úzus mluvčího. Největší frekvenci užití měl výraz *jako*, následovaný výrazy *třeba* a *prostě*.

Nyní se zaměříme na příčiny užití těchto výrazů. Ukázalo se, že dětem pomáhají při postupném ztvárňování představ.

-No že *vlastně* pak ty muži musí zastávat i jako některý práce těch žen a to se jim asi ne vždycky *jako* líbí a taky pak *prostě jako* nemůžou *třeba jako* se tam množit nebo (smích)

-Dovedete si představit jaké to je když ten geng to dítě unese jaké je to třeba pro to dítě které to vlastně když je hodně malinké možná ani nevnímá a jaké je to pro ty rodiče?

No pro rodiče je to hrozný protože maj je rádi

Vlastně to dítě není *jako* nějak vychovaný má takovej hrozně *jako* zběsilej život bych řekla

Výraz *jako* často ve spojení se zájmeným adjektivem:

A špehují?

Děti spíš / protože oni sou *takový jako* menší a ještě neví ty pravidla.

Aha jak si ještě představují ženy ideálního manžela?

No já bych si *jako* představovala *třeba* ideálního manžela tak že že *třeba* je silnej a a hezkej a ne *jako* takovej že *prostě* takovej

Výraz *prostě* na konci repliky má tzv. funkci retardační, zároveň signalizuje, podporuje vysvětlení. Vzhledem ke koncové pozici má dodatkový charakter:

A o čem si tak můžou povídat?

Třeba to sou kamarádi, který se hrozně dlouho neviděli a povídaj si *prostě*

-Co bys dělala, kdyby si zjistila že ses spletla že bys někoho volila vsadila bys na to že nikdy třeba nic neukradl že se chová skvěle

Já bych udělala to že bych ho příště už nevolila *prostě*

Jak je ale vidět v následujících příkladech, děti těchto výrazů nežívaly jen v koncové fázi repliky, nýbrž i v její fázi počáteční nebo uprostřed repliky.

-A jak ten tvůj život vypadá, když je hezký?

Prostě chodíme s králíkama do Havlíčkovejch sadů, jezdíme na různý chaty...

-A proč vám to připadá jako lepší zábava?

Můžeš tam dělat cokoli *prostě* v těch hrách.

-Jak to teda vypadá když chtějí někomu vzít řidič jak to probíhá?

Prostě tam přijedou řeknou dejte mi papíry vyhoděj mu ten řidičák a je to.

-Bojí se táta třeba dopravních policistů?

Moc ne protože táta nedělá moc chyb *prostě* žádnou chybu nedělá a nikdy nedostal pokutu

-Kde se to ten člověk ten agent nebo ten špion může naučit?

Prostě von to sám od sebe umí.

Na konec úseku se umísťují sledované výrazy *třeba*, *prostě* jako slova se zpochybňujícím, omezujícím odstínem. Děti tak nakonec vyjádří míru nejistoty, kterou pociťují. Nejsou si odpovědi jisté. V této funkci zde vystupují i částice. Dodáváme, že v této funkci zde byla dosazována jak výplňková slova, tak i neurčitá zájmena a zájmenná příslovce.

A jak jinak to dřív bylo?

Prostě že to bylo stejný jako v tom Švýcarsku *asi*

-Protože těm zamilovaným jako se to strašně líbí ta červená *asi*

K čemu je dobré rádio co myslíš Filipe?

Noo k tomu aby někdo něco věděl *třeba*

-Je něco zadarmo?

Může bejt protože třeba hmm je celej jogurt a může bejt půlku jogurtu zadarmo / *jakoby*

Z výsledků analýzy dětských odpovědí tedy jasně vyplývá, že výplňková slova jsou častým prostředkem výstavby dětských řečových projevů. Děti je využívají při formulování svých výpovědí jako jakýsi pomocný, opěrný výraz, aby získali více času pro vyjádření svého sdělení. Ve většině sledovaných případů je však děti ve své řeči užívali v podstatě automaticky.

3. Formulační způsoby výstavby odpovědí

V následujících podkapitolách budeme podrobněji charakterizovat jednotlivé jevy, které jsme zmínili v úvodu této části práce. Opět jsme se zaměřili především na ty jevy, které se v našem materiálu ukázaly být pro děti typické.

3.1. Opravy a dvojí vyjádření jedné skutečnosti

V následující kapitole se budeme zabývat povahou a funkcí oprav v procesu komunikace. Jedná se o jevy rozmanité, které v textu plní různé komunikační funkce: „V některých případech jde skutečně o opravy nebo reformulace, v jiných momenty korekce nejsou tak výrazné a vztah obou formulací může mít ráz významových modifikací.“ (Müllerová, 1994, s. 95). Výměna informačních obsahů v dialogické komunikaci má procesuální charakter. Děti postupným rozvíjením svých myšlenek a snahou o přesné vyjadřování svá sdělení v proudu řeči různě opravují, modifikují nebo specifikují, než se jim podaří potřebný obsah sdělit. „Společnou příčinou všech druhů vlastních oprav v mluvených textech je skutečnost, že mluvčí nemá v určitém okamžiku pevnou představu o tom, jak bude text pokračovat, zjišťuje, že způsob, jakým začal formulaci, nevyhovuje (z hlediska syntaktického nebo významového nebo obojího, někdy také i z důvodů společenských) a musí původní formulaci opravit, pozměnit, modifikovat.“ (Müllerová, 1994, s. 94). Některé opravy jsou vyvolány obtížemi s formulováním (různé přeřeky, opravy tvarů slov), jindy dětští komunikanti chtějí dát svým výpovědím explicitnější, „oficiálnější“ podobu. Příčinou takových oprav bývá to, že si mluvčí vzpomene na vhodnější slovo nebo použije výstižnější, přesnější formulaci nebo význam prvně užitá formulace zužuje, rozšiřuje atp. Při formulování například opravují už započatou syntaktickou konstrukci, protože si uvědomí, že jejím prostřednictvím nemohou ztvárnit obsah, který chtějí sdělit. Někdy je volba syntaktické konstrukce opakovaná. Často se také stane, že započatou syntaktickou konstrukci úplně opustí a volně na předchozí obsah navážou tvořením konstrukce jiné. Tápání při hledání vhodného způsobu vyjádření může být doprovázeno několikerým přerušením řeči prostřednictvím delších či kratších formulačních pauz, někdy tyto pauzy bývají zaplněny hezitačními zvuky nebo

výplňkovými slovy a dalšími opěrnými výrazy. Tyto jevy však nelze hodnotit negativně, naopak mohou přispět k postupnému dobrému pochopení toho, co mluvčí sděluje. V následujících tabulkách jsme zaznamenali jednotlivé druhy oprav rozříděné z hlediska významového i formálního vztahu mezi původním výrazem a výrazem opraveným, tak jak je ve své monografii vymežila Olga Müllerová (1994).

Opravy				
	výslovnostní	gramatických kategorií zájmen/adjektiv (rod, číslo)	Větná perspektiva	
			se změnou předložky	s opakováním slova
1.	1	0	0	0
2.	3	0	1	2
3.	6	1	0	4
4.	1	1	2	0
5.	9	0	0	0
6.	0	0	0	1
7.	3	0	1	1
8.	3	0	0	1
9.	1	1	0	4
10.	6	1	0	1
11.	2	1	1	5
12.	5	1	0	0
13.	3	0	0	0
14.	1	2	0	2
15.	1	0	0	1
16.	4	0	0	0
17.	1	1	1	1
18.	4	2	0	1
19.	5	1	2	1
20.	0	1	0	0
celkem	59	13	8	25

Vzory:

Opravy

- výslovnostní

-Co máš na svém životě nejradši?

Nejradši? *Kra králíky* a maminku.

- Na to že si koupim psa bílýho *lar labradora* ktorej

- Elektrárny a voni se je hrozně snaží zachránit ty jako všichni třeba *ama američani*

- nejsou tam vůbec grafity nejsou tam *vangly* nejsou tam *vajgly* po zemi

- No něco tak / *b baj beatles* / *ňáký* ty klasic *ňáká ta klasická* hudba prostě

- gramatických kategorií zájmen/adjektiv

- nemusí to tak platit protože můžou jako *vobě voba* bejt stejně věrný k sobě

- No něco tak *b baj beatles* *ňáký ty klasic* *ňáká ta klasická* hudba prostě

- třeba chodíte *v chudších* jakoby *v chudším* oblečení a tak

- můžou tam bejt třeba eeh / *ňáký* *ňáci* králové

- *Já* teda *mně* by vadilo třeba tam jezdit dlouho

- větné perspektivy

- změna předložky

- Uhm, třeba *aby* třeba *tak* žebraj nebo si vydělávaj tím peníze

Do koše.

- Nebo *na pod s pod* auto

- Že si s ní můžeme aspoň s někym hrát ne furt *ze se s* námi

- s opakováním slova (většinou spojky)

- Nebo, *kdybysme vyhodili kdybysme udělali* lumpárnu a jeli bysme.

- Třeba tam může bejt nějaká nová planeta *kteřá na kteřý* je vzduch voda

Největší četnost výskytu měly u dětí opravy výslovnosti, „jsou většinou spjaty s technikou mluvení, s obtížemi různého druhu, jako je např. přechnutí, potřeba nadechnutí, náhlá nejistota, vyslovování některých hůře vyslovitelných slov atp.“ (Müllerová, 1994, s. 97). Mluvčí v takových případech většinou slovo přeruší a znovu je vysloví celé. Někdy však dítě zopakovalo část výpovědi před opravou a teprve potom výraz opravilo:

nejsou tam vůbec grafity nejsou tam *vangly* nejsou tam *vajgly* po zemi

Opravování gramatických kategorií opět souvisí s linearitou promluvy: „Mluvčí v okamžiku pronesení zájmena není ještě rozhodnut pro konkrétní substantivum. Podle jeho rodu je pak eventuálně nucen opravit rod závislého přívlastkového zájmena tak, aby jeho tvar vyjadřoval shodu se substantivem.“ (Müllerová, 1994, s. 98). V tomto případě se jedná jen o nahrazení správného tvaru. V opravách výslovnostních a gramatických „jde vždy o náhradu výrazu formálně, gramaticky nevyhovujícího výrazem, který umožňuje pokračovat ve vytváření textu. Tyto druhy oprav nijak nesouvisí s komunikačním záměrem mluvčího. Dětský mluvčí se opraví bezděčně, spontánně, „jedinou snahou mluvčího je sdělit obsahy vědomí a při tom je nutno překonávat základní obtíže spojené s jejich jazykovým vyjádřením“ (Müllerová, 1994, s.).

Opravy významu			
	Slovesný zp./os.	Změna kladu v zápor	Nesprávný údaj nahrazen správným
1.	0	0	1
2.	0	0	0
3.	1	0	1
4.	1	1	0
5.	1	2	4
6.	0	1	0
7.	3	0	1

8.	0	0	2
9.	2	1	1
10.	1	0	1
11.	1	1	0
12.	0	0	0
13.	0	1	1
14.	2	0	1
15.	0	1	1
16.	0	0	1
17.	0	0	1
18.	0	0	0
19.	2	0	0
20.	0	0	0
celkem	14	8	16

Vzory:

Opravy významu

Slovesný zp./os.

Aha co bys v praze vylepšila nebo úplně zrušila co se ti v praze nelíbí?

- a to právěže *chci* to *bych chtěla* změnit.
- a řekne prosim *mohl bys mohli byste* zrychlit?
- vezme si nákej list tam napíše *prosim tě prosim vás* svezte mě!
- No hodinový manžel je třeba někdo kdo se jako třeba *miluje moli milujou se*
- a von řekne ať jako dou třeba tam a že *je* tam *by měl bejt* ten člověk
- V minulosti *byli eeh bylo byly* sopky a voda jen

Změna kladu v zápor

- Ježiš já jsem si ještě *napsala nenapsala* přáníčko

Mimochodem ty si myslíš že mimozemšťané jsou nebo nejsou nebo?

- *Jsou ne nejsou nejsou nejsou*

- No *je to jako vůbec to není* povolání

- a maj tam *hodně docela málo* záboček

Doplň větu Matyldo čím je člověk starší tím je

- *Hloupější / ee chytřejší!*

Nesprávný údaj nahrazen správným

Třeba tahle která bude teď následovat, jako že zítra, tak to je neděle železná. Proč se jmenuje železná?

- Jako že železná je jako *čtvr první ne jako čtvrtá* třeba jako kdyby to bylo v závodech tak železná je čtvrtá pak je bronzová je *druhá ne třetí*
- Tak že bůh se ce celou dobu celej rok kouká a *Ježíš* a *Bůh* pak Ježíškovi říká
- my máme *vevnitř teda venku* takový takový brusle na to na hokej
- Myslím že nás jednou chytili policajti *dokonce dvakrát*

V případech, kdy dítě nahrazovalo věcně nesprávný údaj údajem opraveným, signalizovalo často tuto změnu lexikálními prostředky, např. zápornou částicí *ne*, výrazem *teda*, na nichž bývá umístěn důraz. Dále se může vyskytnout lexikální a zvukový (hezitační zvuky) signál opravy, který naznačuje, že bude uvedena oprava, nová formulace, zpřesnění, konkretizace atp. Bývá umístěn vždy bezprostředně před druhým, oprave-

ným, nově formulovaným členem – slovem/formulací. V našem materiálu jsme vypo-
zorovali slova jako tedy (teda), prostě, vlastně, totiž, nebo, či, ne. Užití těchto částic
nese různé významové odstíny. Několik takových příkladů jsme vysledovali i v našich
dialozích. Nejčastěji a také nejvýrazněji jsou signalizovány opravy věcné, kdy je formu-
lace s věcně nesprávným údajem nahrazena údajem opraveným, a které nejčastěji do-
provází částice *ne*. Společně s touto částicí se uplatňuje i výrazná signalizace zvuková,
především důraz:

- Jako že železná je jako čtvrtá *ne* jako čtvrtá třeba jako kdyby to bylo v závodech tak že-
lezná je čtvrtá pak je bronzová je druhá *ne* třetí

Mimochodem ty si myslíš že mimozemšťané jsou nebo nejsou nebo?

- Jsou *ne* nejsou nejsou nejsou

A varujete je?

- No já jo *teda* někdy

- Myslím že nás *jednou* chytili policajti *dokonce* dvakrát

Opravy významu – zpřesnění			
	Dvojí vyjádření téhož	Ve druhém vyjádření se opa- kuje první formulace rozšířená o dílčí informace	První vyjádření zá- jmenné/přísluvečné, druhé konkretizováno
1.	0	1	1
2.	1	2	0
3.	1	3	1
4.	4	2	0
5.	4	1	2
6.	1	1	2
7.	3	1	0
8.	1	1	1
9.	2	2	0
10.	6	1	2
11.	6	2	2
12.	3	0	3
13.	1	0	2
14.	4	4	2
15.	2	2	1
16.	3	0	0
17.	1	3	1
18.	7	0	1
19.	4	2	0
20.	8	0	6
celkem	62	28	27

Vzory:

Opravy významu - zpřesnění

Dvojí vyjádření téhož

- třeba by *ty z číny hračky to zboží z číny* by třeba drtili
- A o Americe vim že tam *je vládne* Obama
- Ježíšek nebo jeho *tá- otec* Josef nebo máma Marie
- Tak že bůh se ce *celou dobu celej rok* kouká a Ježíš a Bůh pak Ježíškovi říká...
- Který se *koukaj* na značky *vnímaj* ty značky

A kdo jim to platí těm poslancům?

- *Zem čes česká republika*

- takže vlastně ty děti co teď sou tak ty už to maj jako vlastně odmalička a *ty co byly / ty co sou ted'ka dospělí* tak ty to neměli

Byl si někdy na koncertě klasické vážné hudby?

- Hmm ne *možná na nějakym džezu / myslím že sem byl v nějakym džezboru*
- Já si myslim že tak jako že se asi *boje sou jakoby vyděšený* ale
- a na *velký lodi třeba na parníku* jsem ještě nikdy neplul
- pak by byl takovej *bejbybům bylo by prostě děsně moc dětí*

Kdo to je ten svatý Valentýn?

- pán kterej se staral vo to aby byla v zemi láska učil lidi *milovat mít rád* a takový
- a oba byli bohové sice ale *vona ho prostě nechtěla neměla ho ráda*

Ve druhém vyjádření se opakuje první formulace rozšířená o dílčí informace

- a to bylo to auto který mělo *místo dvě místa* úplně vzadu
- nebo že se čmárá po *zdech / to taky / po hřbitovních zdech* někdy
- No *můžeš být právěže kýmkoli / můžeš bejt holkou klukem*
- Jo protože tam se může jet *rychle rychlejš*
- Seděli a povídali *dětem / jejich dětem* pohádky

A jak je podle tebe velká taková elektronická knížka?

- No je ve *velká / středně velká*

První vyjádření zájmené/přísluvečné, druhé konkretizováno

- Já bysem si čistil *až potom / až ho snim.*
- á jako *někdo* ho / *ten druhej* třeba ho poprosí vo to
- Takže von nosí dárky jako *takhle / jako malej*
- Uhm třeba do těch kojeneckých ústavů *my* přispíváme peníze / *naše škola*
- a od učitelů je *to* lepší to *učení*
- a ono se *nejdřív* eště / *v dávných dobách* myslelo že zem je hranatá
- Protože von kdyby slít dolů tak tak je prozrazenej von *to* nechce *aby ho někdo viděl*

Pokud se týká následujících druhů oprav, jimi už mluvčí sleduje nějaký zvláštní komunikační cíl. Snaží se vyjádřit přesněji, výstižněji, postihnout více aspektů významu slova. Záměrné (vědomé) jsou opravy významu. „Jejich základní interakční platností je – obecně řečeno – zajistit co nejlepší vzájemné porozumění komunikantů.“ Opravy vznikají ze snahy mluvčího vyjádřit se přesněji, explicitněji, výstižněji.

Interakční aspekty oprav, ohled na komunikačního partnera, zde je možno uplatnit hledisko záměrnost/nezáměrnost opravy.

Jednoduché případy oprav, kdy děti opakují v druhém vyjádření první formulaci a je rozšířená o dílčí zpřesňující informace. V případech, kdy se děti snaží odpovědět dvojitým formulačním pokusem, kdy děti ve druhém vyjádření říkají v podstatě totéž, ale často lze identifikovat zpřesnění nějakého (i dosti těžko postižitelného) aspektu faktu, který byl vysloven v první formulaci:

Při vyjadřování téhož děje pomocní dvou významově blízkých, popř. synonymních sloves, kdy většinou má první sloveso obecný význam a druhé tento obecně naznačený děj prvním slovesem specifikuje, konkretizuje. Někdy druhé sloveso poukazuje na další z aspektů děje vyjádře-

ného prvním slovesem. Mluvčí v těchto případech nepovažuje první sloveso za přesné, výstižné, a proto charakter sdělovaného děje vyjadřuje pomocí obou těchto sloves.

V případech, kdy děti zpřesňují význam první formulace a vyjadřují tak vlastně totéž, někdy tento význam zužují nebo naopak rozšiřují (první vyjádření je speciálnější, druhé obecnější a naopak):

Jak si někdo může snížit plat omylem co myslíš?

- Tak že von něco vymyslí a von a pak jako tam *řeknou ještě ňákej poslanec jako řekne* ňákej návrh a...

A třeba myslíš že se zajímají i o to jak je oblečený kdo někdo nebo tak?

- Jo třeba tak že *pan náš pan prezident* si třeba můžou myslet že ty brejle sou pitomý a že je vůbec nepotřebuje

No teď jsem četla marku to si se úplně trefil že se může klidně stát že českou dálnici budou stavět číňané / to je dobře nebo špatně?

- Oni by to stavěli třeba ňáký křehký aby se to rozpadalo třeba by *ty z číny hračky to zboží z číny* by třeba drtili a pak by z toho stavěli

Aha co bys v praze vylepšila nebo úplně zrušila co se ti v praze nelíbí?

- To že tam že se kradou děti to je za prvý za druhý že se maluje po domech to se mi taky nelíbí nebo že se *čmárá po zdech / po hřbitovních zdech* a to právěže *chci to bych chtěla* změnit

A víš co je to plat?

- Jo placení *těm lidem těm poslancům*

- Jo protože tam se může jet *rychle rychlejš.*

Děti tedy různě variují a parafrázuji svá sdělení, aby docílily komunikačního záměru vyjádřit se co nejpřesněji a nejadekvátněji komunikační situaci.

3.2. Aditivní jevy

Je podmíněně celkovou improvizovaností mluveného projevu. Dále se také objevovalo dodatečné volné připojování slov nebo konstrukcí k již proneseným úsekům promluvy, tak jak si děti postupně vybavovaly (např. v rámci asociačního připojování) a dodávaly další informace nebo podrobnosti, které ještě chtěly sdělit nebo podat vysvětlení. Dodatečně připojené výrazy jsou buď zvukově odděleny od vlastní konstrukce, nebo tvoří s celou konstrukcí jeden zvukový celek. Dodatečně se připojují za intonačně uzavřenou výpověď. Samy jsou také intonačně uzavřenými jednotkami (nesou větný přízvuk) a mají povahu samostatných eliptických výpovědí. Z hlediska sémantického významově zpřesňují (specifikují nebo doplňují) výpověď, doplňují ji dalšími novými údaji.

Hlavní příčinou aditivních jevů je plynutí v čase, linearita. Mluvčí jimi svou výpověď zpřesňují, konkretizují. „Aditivnost v textu je jedním z výrazných indikátorů jeho postupného vznikání, procesu jeho narůstání.“ (M., s. 79) Souvisí s vybavováním si dalších

a dalších obsahů v mysli mluvčího. podobná jako opravy a dvojí vyjádření, které jsme probrali v předchozí kapitole.

-Je to Jakub a Hynek / moji spolužáci, ale...

-Myslíš, že bydlí v Praze?

V Česku / v babyboxu.

-Protože těm zamilovaným jako se to strašně líbí / ta červená / asi

-Líbilo se ti tam?

Jo líbilo / hodně / moc

-Kde se ti líbí nejvíc na světě?

Doma / v Praze / v Český republice / se mi nejvíc líbí.

-Když přijede k tvému tátovi třeba policista k nebo mámě a řekne dva tisíce s bločkem nebo pět set korun do mojí kapsy co udělá?

-To moje máma by dala dva tisíce i těch pět set / by dala voboje / protože je poctivá

-Já bych to poznal podle toho že asi by sem tam možná slyšel takovej smích / malinkej

-třeba bych jednomu voperovala nožičku / pejskovi / nebo králíčkoví / nebo kočičce

-Učitelku ve třídě nebo učitelku národů máte?

(smích) ve škole / prostě jako ve třídě máme / že nás učí / má hnědý vlasy a je trošku přísná

Některá taková dodatečná připojování měla charakter výčtu:

- Volby / tam kde se volej různý strany třeba ods čssd strana zelených věci veřejné

A proč myslíš že je to hodně?

- No protože seš starej / a pomalu chodíš / bolejí tě záda

„Celému komplexu faktorů a okolností produkce textu lze připisovat poměrně velkou slovoslednou volnost v mluveném textu, různé nezáměrné, významově ani nijak jinak nemotivované slovosledné modifikace“ (Müllerová, 1994, s. 75).

-A měli to u to u nějaký to prostě tam byla stodola *stará* a...

-Já bysem si vzal autíčko *ňáký* a

-anebo může bejt pes *toulavej* a

-A že to je vysmívání *takový*

-Vy ste měli takový hračky *plyšový*

-Když jsme chodili do první třídy tak sme si povídali vo značkách *dopravních*

-Takový tenisky aa eště maj na na sobě takový tričko *krátký*

3.1. Opakování slov a částí výpovědí

U dětí také často také dochází k opakování slov a celých slovních spojení až rozsáhlejších textových úseků, které následují většinou bezprostředně za sebou, nebo jsou roztroušené v textu. Dochází k němu z nejrůznějších důvodů. kdy se jedná jednak o nezáměrné opakování slov, které je typickým projevem techniky mluveného vyjadřování, kdy při formulačním procesu v důsledku potíží mluvčí při formulování svých odpovědí získávají čas. určitým váháním, zastavováním se v řeči získávají čas. Opakování slov s úmyslem ještě podržet si řeč, získat čas potřebný na zformulování, resp. přesnější vyjádření myšlenky odpovědi. Při vyjádření náročnějších obsahů dítě např. jeden výraz opakuje, než se mu podaří pro něj nezvyklé spojení slov dořici. Někte-

ré děti však slova opakují pouze z pouhého zvyku, v takovém případě se jedná o individuální vlastnost mluvčího a jedná se o podobný jev jako využívání výplňkových výrazů.

Příklad opakování rozsáhlejšího textového úseku:

A proč?

Pak mě třeba bude otravovat někdo v noci že mu někdo třeba ukradnul něco to bysem *pořád někam musel jet / musel bysem jet pořád někde všude* / a neměl bysem pořád nic co dělat dobrýho

Je nemotivované, jeho příčinou bývá neimprovizovanost projevu, nedostatek výpovědní perspektivy u mluvčího, podmíněný nejednou také jeho citovým vzrušením.

/Neustálé opakování stejných slov a výpovědních schémat. Není vyjádřená větná souvislost, vysvětlujeme si to spěchem. Jednoduchá syntaktická stavba /

Nezáměrné opakování slov při formulačních potížích	
1.	2
2.	2
3.	10
4.	14
5.	12
6.	8
7.	26
8.	11
9.	6
10.	13
11.	18
12.	7
13.	7
14.	19
15.	1
16.	6
17.	5
18.	4
19.	19
20.	1
celkem	191
Vzory: Dětem nepatří do ruky sirky, že ne? - Já už <i>já</i> sem měl. - Normálně v nějaký pohádce <i>kde byl kde byl</i> bobřík a tygřík a Myslíš, že jim to dělá radost, sedat si na hřebíky a chodit po střepech? - Uhm, nevím, <i>ale ale</i> můžou mít vod toho krvavej zadek. Na počítači jsi k nim přišla. Co tě potkalo příjemného tenhle týden? - Hm, mě potkalo to hezkýho to že to <i>že máme že máme</i> pět dní volno. Anebo že jim spíš nechutná ne? - Ne protože <i>vona vona</i> je asi ráda protože pořád vaří tak vodporný jídlo. - <i>Měsíčně měsíčně</i> bych jí dávala dva tisíce. - a šla jsem <i>na osla na na svatbu</i> naší bývalý stajlistky. A co ses třeba od nich dozvěděla zajímavého v životě svých bratrů? - No <i>třeba třeba co co</i> si myslí <i>že že</i> je nejrychlejší z aut Mluvili jsme o těch mýtech myslíte si třeba že platí že po alkoholu když někdo pije moc alkoholu tak že blbne? - Ano ale musí pít hodně hodně toho alkoholu a <i>pak pak je takovej</i> pře <i>pak je takovej</i> přepi opilej a nevnímá úplně V čem?	

- Já nevím je to daleko víc udržovaný nejsou tam vůbec grafity *nejsou tam vangly nejsou tam vajgly* po zemi

Tak kde se veme nějaký další když věříš v toho jednoho jediného?

- No oni zase třeba *věří věří* v toho svého ten jejich *bůh bůh* třeba zažil něco jiného

Vejdeme se na planetu zemi potom?

- *Je tu určitě dost místa* protože nějaký lidi zase umřou a tím pád / a další lidi se narodí takže *určitě je tu dost místa* a pořád protože i nějaký zlí lidi zabíjejí lidi / tak to není dobrý ale jako máme místo jako víc

Nic moc / jsou Japonci stejní jako jsme my tady?

- Ne *sou černý a sou černý* a to je asi všechno

To je taková služba říká se jí hodinový manžel a když mámě třeba doma kape kohoutek nebo táta nemá čas něco přibít nebo vyvrtat tak zavolá na tu službu které se říká hodinový manžel

- No *to je něco* vlastně *to je něco* jako manžel ale akorát *že že* vlastně není napořád ale je jenom na hodinu / třeba dokud se ten muž nevrátí *z tý z tý* třeba práce

Náledí je na chodníku, ledovka je na silnicích? Jak to vznikne?

- Začne sněžit / tam to spadne a *najednou začne* pa / *najednou začne* pršet

Měsíčně?

- To ne / *měsíčně měsíčně* bych jí dávala dva tisíce

Dále se objevovalo i opakování spíše záměrné, které je vedeno potřebou zdůraznění, intenzifikací výrazu, opakování je tu využito jako zesilujícího prostředku: „Záměrné opakování je však svou podstatou primárně jev roviny významové výstavby odpovědi“ (Grepl, 1967, s. 78). Miroslav Grepl rozlišuje podle funkce ve výstavbě promluvy dva základní funkční typy záměrného opakování – intenzifikační a emocionálně-emfatické. V rámci intenzifikačního opakování pak vyděluje jeho formu asyndetickou bez intonačního přeryvu u sloves, který se v našem sledovaném materiálu hojně vyskytoval. Takovéto opakování „vyjadřuje odstín velkého množství úsilí vynaloženého na vykonání děje.“ (Grepl, 1967, s. 115). Zatímco „syndetická forma je specifikována spíše na vyjádření odstínu dlouhé doby trvání nějakého děje.“

A co ještě?

V Americe jsou třeba Indiáni / byli hrozně hladoví a byla tam zima a tak šli na jeji na jejich loď a plavali *hrozně hrozně* daleko až potkali indiáni a ty je naučili chytit ryby jak střílet ptáky

A jak to udělal?

Normálně si řek že že mu je smutno že si musí udělat nějaký kamarády / tak nejdřív udělal Adama a Evu a pak pak voni se jim začli rodit *další další další další další další* až sme vznikli my

S tím úzce souvisí i opakování z emocionálních důvodů, jde tedy o prostředek vyjádření expresivity. V uvedených příkladech můžeme v odpovědích dětí spatřit jistou naléhavost při vyjádření nesouhlasného stanoviska:

Mimochodem ty si myslíš že mimozemšťané jsou nebo nejsou nebo?

Jsou / ne *nejsou nejsou nejsou*

Šel bys? ve slipech do krámu / aby tě oblékli zdarma?

Ježiš tak *to ne to ne to ne*

Ale na druhou stranu zase nemáme ty dinosaury nebylo by to fajn kdyby byli?

- No ne protože třeba-

- No Ty hodný

- *Tý Rex tý rex* byl masožravec a mohli by nás sníst

Opakování záměrné

Vzory:

- Uh, můj táta *je* voják. *Byl byl* voják

A tím štěstím platí tak že za auto nechá tam víc štěstí a za panenku míň štěstí?

- *Ne ne* všude nechá stejně.

Mimochodem ty si myslíš že mimozemšťané jsou nebo nejsou nebo?

- Jsou ne *nejsou nejsou nejsou*

Ty sis vymyslela úplně novou legendu o valentýnovi

- Ne ne *tak to tak to tak to* je ve španělsku (mluvily zaráz)

- Protože pak ten člověk je třeba už fakt *hodně hodně* starej a

Za necelý měsíc začínají prázdniny jak se na ně těšíte?

- *Moc moc moc moc* hodně

- Ano ale musí pít *hodně hodně* toho alkoholu a pak pak je takovej pře pak je takovej přepi opilej a nevnímá úplně

Často všechny výše i dále uvedené jevy (především ale opakování) doprovázejí pauzy, které vznikají uvnitř replik tam, kde mluvčí hledá vhodný výraz, nebo kde naopak chce určitý výraz zdůraznit. Pokud je pauza delší, můžeme si ji vysvětlit tím, že si mluvčí promýšlí svou strategii pro další fázi dialogu, připravuje si svou repliku. Vznikne-li ovšem neúměrně dlouhá pauza, bude mít patrně už zvláštní důvody, jako jsou neznalost, neschopnost odpovědi, neochota odpovědět pramenící např. z určitých obav, nejistoty apod.

3.2. Neukončené syntaktické konstrukce

Jde o formulační pokusy - Mluvčí svou formulaci nedokončí a nahrazuje ji novou, v níž dochází k potřebným změnám. Tím se dostáváme k případům, kdy mluvčí opustí syntaktickou konstrukci a započne jinou, obě formulace se liší syntaktickou stavbou i lexikálním obsazením.

Různé neukončené nebo syntakticky nekompletní formulace, kdy se dítě z různých důvodů v řeči přerušuje a začne formulovat jinak nebo něco jiného. Jsme se zmínili už na začátku této kapitoly. Postupnost produkce jednotlivých obtížných formulací se projevuje také tím, že mluvčí započne realizaci určité syntaktické konstrukce, její výstavbu však nedokončí, „vyšine se“ z ní, někdy se ovšem po takovém vybočení, nebo po určité vsuvce, opět k původní syntaktické konstrukci vrátí. Ale většinou zůstává taková výpověď nedopovězena a, jak už jsme řekli, je vystřídána realizací konstrukce jiné. Ojedinele se vyskytl i případ, kdy se v replice vlastně prolínají dvě syntaktické konstrukce – jedna část repliky (člen, event. některé členy) je v takovém případě oběma takto překrývajícími syntaktickým jednotkám společná. „Z hlediska jejich vzniku v průběhu produkce je lze vysvětlovat tak, že mluvčí vysloví jednu konstrukci (syntakticky a významově relativně úplnou), ale (většinou) její poslední člen (členy), často substantivum, je zároveň prvním členem konstrukce další, to znamená, že toto substantivum je současně členem první i druhé konstrukce.“ (s. 104):

Proč lžou dospělí co myslíte?

Když v práci někdo lže *tak třeba aby mu eh ten eeh ředitel ho třeba nevyhodil*

Taky by si řekla pravdu?

Jo řekla protože když byl když bych hla lhala *tak bych to tak by to* bylo za prvé neslušný a za druhé *by to stejně někdo pak na to přišel*

„... mluvčí musí vykonávat příliš mnoho mentálních činností zároveň a větší pozornost věnuje tomu, co nastává, totiž s produkovaným úsekem textu už připravuje formulace další; přesný obraz pronesené formulace už nedrží v paměti...“ (s. 106)

Nedokončení započaté syntaktické konstrukce	
1. díl	0
2. díl	3
3. díl	4
4. díl	6
5. díl	2
6. díl	1
7. díl	4
8. díl	6
9. díl	8
10. díl	2
11. díl	11
12. díl	1
13. díl	3
14. díl	14
15. díl	0
16. díl	6
17. díl	3
18. díl	4
19. díl	5
20. díl	3
celkem	86

Vzory:

A proč je to horší?

Protože dospělý *by se to by to už měli vědět* a jako děti *ještě maj voni jako to ještě nemusej vědět* úplně přesně

Jak by ho měli zpodobnit?

Prostě *by ho by tam byl ve stejný by byl sice trochu větší* no a co ale prostě by tam byla jeho socha jak zpívá

A co tomu říkáte?

...

Spíš by to měli to dát slevu na brambůrky *prot aby* si je mohly kupovat i né moc bohatý děti protože deset korun je docela dost

A podle čeho se to pozná?

Podle toho že je strašně hodnej *a je rád si dělá* legraci / i když třeba to dítě má horečku tak se ho něk snaží rozesmát

Karolína navrhla téma / kdyby člověk mohl změnit minulost / jaké by to bylo?

No bylo by to zvláštní mohli byste se *skamará kdybyste se s kamarády* nedohodli o něčem / mohli byste aaa / tak byste to mohl pak zno změnit a eeh být znovu kamarádi a:

Nemluví v Holandsku děti taky sprostě?

Hhhh ne *tam je to tam to máš* vlastně *oni sou tam* na na jedné straně sou takový šíleně jako ne všichni třeba můj nejlepší kámoš takovej není ale je taky taky takovej šíleně slušnej takovej už jako až jako moc ale celkem to ale

Podle čeho se řídíš?

Já mě počasí ani tak moc nezajímá protože *mi ho každej den každý ráno za mnou přide* máma a řekne co si mám vzít na sebe

Aha / a na co ty plány mají vlastně?

Na to jako voni se chtěj stát *strašný těma / jak se tomu říká*

Neukončování syntaktických konstrukcí	
Formulační obtíže	Záměr
<p>Vzory:</p> <p>-Pozná se to podle toho, jaký je ja jaký je léto protože když je jako na létě strašně horko tak tak se pozná už jako že ta zima bude jako prostě Krutá.</p> <p>-No já bych si jako představovala třeba ideálního manžela tak že že třeba je silnej a a hezkej a ne jako takovej že prostě takovej</p> <p>-jak to odhadnou dopředu kolik se těch dětí narodí?</p> <p>-Že jim to lidé řeknou asi jako kolik u nich bylo jako těch těch žee</p> <p>-Těch co čekají miminko?</p> <p>-Aha a na co ty plány mají vlastně?</p> <p>Na to jako voni se chtěj stát strašný těma jak se tomu říká</p>	<p>Vzory:</p> <p>-A jsou věrnější holky nebo kluci?</p> <p>Já myslim že to se nedá prostě</p> <p>- ___já bych si myslela jako že to je správné že když jako někdo jede moc rychle tak že jako tak že von třeba na dálnici se třeba má jet sto a von jede třeba jako třeba sto dvacet.</p> <p>Takže takovým bys to zabavovala to auto?</p> <p>-Jak se to pozná na dospělém že je unavený a že si nevymýšlí?</p> <p>Má takovej slabej hlas už je vážně eh hotovej už se tváří blbě, že už</p> <p>-No ty bys to nechtěla dělat předpovědi počasí?</p> <p>Ne protože to nic neumim. To jeno to jen čtu sice se zlepším v čtení ale mě ani moc nezajímá umět číst tak dobře protože já už sem přečetla ee de-vět knih takže</p> <p>-Aha a na co ty plány mají vlastně?</p> <p>Na to jako voni se chtěj stát strašný těma jak se tomu říká</p>

Formulační obtíže/emoce (odmlčení)

Záměr – třeba interakční důvody (partner si vyvodí)/emoce (odmlčení)

Neukončenost záměrná vyplývá právě z funkce strategické – dává možnost partnerovi komunikace ihned navázat

3.3. Vsuvky

V nepřipravených mluvených projevech se jednotlivé výpovědi kladou vedle sebe, aniž se jejich vzájemný syntaktický vztah dostatečně vyjádří, jednotlivé konstrukce tak navazují jedna na druhou pomocí výrazů s platností navázání, např. a, no a, teď, a teď atd. Nedostatečná syntaktická zformulovanost, zkratkovitost, fragmentárnost výpovědi je způsobena způsobená rychlým spádem mluvené řeči. Některé syntaktické jednotky mají nezřetelné hranice a mohou splývat.

V našich dialozích jsou to hlavně rozsáhlé souvětné bloky, vytvářené v proudu řeči neustálým volným přiřazováním syntaktických jednotek. Jejich významové vztahy mohou být často neprůhledné. Děti nedodržují započatou linii větné výstavby. Repliky, kde lze jen obtížně postihnout vůbec nějakou syntaktickou linii. Nejde už pak většinou ani o křížení syntaktických konstrukcí, ale spíše o konstrukce z hlediska spojování slov defektní, o úseky s útržkovitou, neurovnanou, neuspořádanou, tzv. brachylogickou stavbou.

Dětští mluvčí mívají sklon k jisté mnohomluvnosti a k málo uspořádanému uvádění spousty podružných informací, jak už jsme ukázali v předcházejících kapitolách, doprovázejí své vyprávění řadou doplňků, oprav a vysvětlení.

Naproti tomu ale pozorujeme ve výpovědích dětí pokusy o vnitřní členění výpovědi pomocí vsuvky různého rozsahu. Je to způsobeno postupným vybavováním si určitých skutečností a potřebou některé z nich ostatním komunikantům sdělit/vysvětlit. Na některých místech dochází i k postupnému vsouvání, dokonce několikanásobnému. V textu tak obvykle vzniká jakási vedlejší, doprovodná linie, jejíž složky jsou od hlavního vyprávění odděleny pauzami, odlišným intonačním průběhem, jsou pronášeny rychleji. Jedná se většinou o pasáže reflexivní, úvahové. Starší děti je obvykle používají na místech, která podle jejich hodnocení nebyla v průběhu řeči dostatečně vysvětlena nebo nebyla dostatečně srozumitelná, ale především tam, kde mluvčí o věcech, které ho

zajímají a umí o nich poskytnout detailnější informace. Toto členění textu jsme pozorovali u starších dětí, signalizuje to vyšší úroveň komunikační kompetence. Vypozorovali jsme opakování slov nebo i delších úseků před vloženou výpovědí za touto výpovědí. Dítě se pomocí tohoto zopakování orientuje v textu a umožňuje mu to pokračovat dále.

Někdy ale dítě při vytváření takové konstrukce v komplikovaném textu ztratí a už ne naváže na původní obsah:

-Nemluví v Holandsku děti taky sprostě?

Hhhh ne tam je to tam to máš vlastně oni sou tam na na jedné straně sou takový šíleně *jako ne všichni třeba můj nejlepší kámoš takovej není* / ale je taky taky takovej šíleně slušnej takovej už jako až jako moc ale celkem to ale

Vsuvky

Gábi / jak ty se díváš na klasickou jinak řečeno vážnou hudbu?

Noo ja nevim podle toho jaká / já mam *já mám rád klasická hudba určitě není špatná já mám rád* když je ta klasická hudba dobrá jako třeba Mozart nebo nějaká klasika stará jako nějaký starý regéčko třeba Marley nebo Beatles

A proč myslíš že jenom do sedumdesáti?

Protože pak ten člověk je třeba už fakt hodně hodně starej a on je taky tím pádem pomalej a třeba něco zapomene co má dělat tak se může pak rychle zabít a je to fakt nebezpečný protože *v tý rychlosti oni sou tím pádem pomalý* a *v tý rychlosti* by asi mohli jako ujet a tak by zatočili a tam by byl třeba sloup a mohli by se zabít a nestačili by zatočit eště tam jako

A když vám řeknu že dvě stě padesát až tři sta korun na hodinu / vyplatí se to?

No já bych řekla že by se to mohlo vyplatit *protože jako mu dát tolik korun* *protože* vlastně když takhle něco spravuje tak

Jak by ho měli zpodobnit?

Prostě by ho by tam byl ve stejný *by byl sice trochu větší no a co* ale prostě by tam byla jeho socha jak zpívá

-Protože *ten člověk třeba von ho zastaví na dálnici* a *ten člověk* pak musí šlapat a takhle vezme si nějaký list tam napíše prosím tě prosím vás svezte mě!

-Tam je takovej papír na něj prostě *napíšeš nebo jak já nevim jak se to už dělá napíšeš* nebo zaškrtněš a hodíš to do takový schránky tam odtamtud to vytáhnou a začnou jako to dávat v televizi

-Oni na to mrknou a podle toho to počasí předpovídaj a taky maj *takový papírky / jako máte vy / takový papírky* na kerých maj všechno to napsaný a voni si to z nich čtou.

co je to detektor lži?

To je když někdo lže a půjde k tomu a něco řekne a je to lež tak ono to třeba zapípá Anebo / *já sem to viděla v jedný detektivce* / že detektor lži je někdo si to třeba připne na hlavu a řekne třeba / von zavraždil tu dívku která se tam zrovna hledá / a von řekne ne a na jednu to je jako

3.4. Reprodukce promluvy vlastní nebo cizí osoby

V této kapitole bychom se chtěli věnovat velmi zajímavému jevu, který se vyskytoval v dětských odpovědích. V rozsáhlejších odpověďových replikách, které nabývají na monologičnosti, tzn. prodlužují se a významově i formálně se osamostatňují, děti formou vyprávění popisují ostatním komunikantům různé situace ze života. Přičemž mnohdy využívaly vlastní zkušenost nebo si vypomáhaly příkladem různých, většinou fiktivních událostech. Takováto „vyprávění“ byla ve velké míře dialogizovaná, což znamená, že v rámci takového vyprávění děti ve svých odpovědích často inscenovaly, předváděly fiktivní, modelové rozhovory. Doplnovaly tak ke své výpovědi navíc informace právě v této zvláštní dialogické formě. Si tak při popisu nějaké situace nebo jevu, kdy raději využijí takovéto přímé „reprodukované“ řeči, než aby komunikovanou situaci složitě popisovali pomocí jiných postupů formulace. Simulovaly tedy cizí řeč, předpokládanou promluvu hypotetické osoby, právě při povídání o určitých situacích, které byly tématem hovoru. Nedá se hovořit přímo o reprodukci, protože své i cizí repliky děti ve skutečnosti vlastně rekonstruovaly. Značný podíl na jejich ztvárnění mělo jejich vlastní stylizační úsilí.

Tyto reprodukované výpovědi zaváděly do svých výpovědí formou přímé řeči, s uvozacím slovesem mluvení, např. řekne. Tato forma uvození přímé řeči v našem materiálu převažovala. Vyzorovali jsme však i případy, kdy dítě reprodukovanou promluvu uvodilo formou řeči nepřímé s pomocí spojky že:

A teď to muzeum bude totiž zavřené na pět let na dlouho / tak jestli ti to nebude třeba líto? že by ses tam chtěla jít zase podívat / mamut tam už možná nebude

Hmm mně to bude líto protože já jsem chtěla už jednou s tátou být v muzeju ale *táta prostě že to ne pujdeme někdy příště* a prostě teď tam byla taková jiná ta jiný muzeum a my sme se tam chtěli jít podívat ale nemohli protože sme měli hodně práce a já sem byla ve školce

Jak už jsme mnohokrát v práci zdůraznili, rysem dětské řeči je jakési volné plynutí, u dítěte, které spontánně a nepřipraveně vypráví, splývá často vlastní vypravěčská řeč s přímou řečí, a text tak plyne bez výraznějšího větného členění. Často je prokládán zejména souřadící spojkou *a*. Sloveso mluvení proto bývá v reprodukované řeči elidováno:

a máma řekne ať ho de vyvenčit a vono *mámí já já jsem ho byl venčit včera!*

Vyskytovaly se i případy, kdy takto formulovaly celou odpověď na otázku:

Jak třeba můžete zlobit v autě?

Mámí / a kdy už tam búdém?!

Prostřednictvím odpovědí s využitím přímé řeči se snaží o názorné demonstrování své konkrétní představy. Taková výpověď je také výrazně odlišena od okolního textu intonací, odstíněním hlasu. V následujícím příkladě mluvčí dokonce doprovází svůj projev názornými zvuky:

Co je k tomu fandění potřeba co myslíš / co k tomu ti lidé potřebují?

...

A třeba takový ty malý trumpety (jiné dítě napodobuje zvuk trumpety) anebo si tam *řeknou třeba / Ovečkin do boje!* (dítě zatleská podobně jako sportovní fanoušci)

Tento specifický jev přispívá k živosti dialogu, dodává mu na dynamičnosti, jak je patrné z následujících příkladů:

„Reprodukce“ fiktivních promluv vlastních nebo hypotetické osoby	
1. díl	0
2. díl	3
3. díl	4
4. díl	2
5. díl	7
6. díl	5
7. díl	2
8. díl	6
9. díl	3
10. díl	10
11. díl	0
12. díl	2
13. díl	0
14. díl	3
15. díl	1
16. díl	0
17. díl	2
18. díl	0
19. díl	2
20. díl	0
celkem	52

Vzory:

A teď to muzeum bude totiž zavřené na pět let na dlouho / tak jestli ti to nebude třeba líto? že by ses tam chtěla jít zase podívat / mamut tam už možná nebude

Hmm mně to bude líto protože já jsem chtěla už jednou s tátou být v muzeum ale *táta prostě že to ne pujdeme někdy příště* a prostě teď tam byla taková jiná ta jiný muzeum a my sme se tam chtěli jít podívat ale nemohli protože sme měli hodně práce a já sem byla ve školce

Tylda a Sofie jsou dnešními hosty pořadu děti vám to řeknou / co je to detektor lži?

...

Anebo / já sem to viděla v jedný detektivce / že detektor lži je / někdo si to třeba připne na hlavu a *řekne třeba / von zavraždil tu dívku která se tam zrovna hledá / a von řekne ne* a najednou / to je jako detektor lži / takže třeba udělá takové čárky

Šla by sis sednout na takový detektor lži?

Tak já bych třeba *řekla jo jo jo jo podle jsem udělala ale podle zase ne* a voni by mě třeba posadili k tomu / já bych jim řekla ale prav pravdu rovnou

Jak si někdo může snížit plat omylem co myslíš?

Tak že von něco vymyslí a von a pak jako tam řeknou ještě nákej poslanec jako řekne nákej návrh a jako ty co ty co jako *řikaj to je dobrej nápad* a k tomu něco můžou dodat a voni jako jeden z nich omylem *řekne co kdybysme ještě / co kdybysme si snížili plat?* a voni to vodsouhlasili všichni

Jsi na tom internetu lepší než rodiče?

Jo to jo máma s tím moc neumí máma asi půl hodiny hledá třeba nákou věc a já prostě *řeknu mami pušť mě tam* a já jí to já jí to tam hned spustim

Jak to vypadá když se holka do kluka zamiluje?

Se na něj chvíli kouká pak si s ním začne povídat ten kluk ten kluk jí jako začne *řikat jako nechceš jít se mnou někam do hospody na večeři?* a vona ta holka buďto při přikývne nebo *řekne ne já teď nemám čas tak třeba příští sobotu?* domluvej si to a vznikne z toho rande pak se zamilujou a bude svatba

A co byste s takovým řidičem udělali který tohle dělá?

Ja já bych ho zastavila a *řekla mu eee pane řidiči vy ste udělal podle a podle podle / budete se těm lidem vomluvit a to / budete jim platit všechny škody který ste udělal a dáváme vám poslední šanci na to abyste / jinak zavoláme policii a budete mít problém*

Rakušané budou za rychlou jízdu zabavovat auta umíte si představit že by vaší mámě nebo tátovi zabavili auto když pojedou rychle?

Hm jo prostě máma si šlápne na pedál pojedou příšerně rychle a najednou ji zastaví policajt a *řekne vystupte! dejte mi auto a mazejte domu!*

A ti se zabývají diplomacií / a jak to vypadá když dva státy něco spolu řeší?

Vtipně protože protože takhle ti dva prezidenti *My chcem podle ale my zase podle my podle nechcem co vy ale my chcem my to taky nechcem* a blablablablaba a takový --

Mohlo by se stát že i Mikuláš by byl opilý?

Jo prostě si dojde do hospody *řekne dejte mi pivo s rumem* a bylo by to

Co je to lenost?

Že někdo si lehne do postele á jako někdo ho ten druhý třeba ho poprosí vo to aby došel na nákup a von *řekne jó dojdu* pak si lehne a začne spát

A to je dobře nebo špatně?

Špatně

A lenost taky znamená to třeba že se někdo kouká na televizi má doma má doma psa a třeba náký dítě a máma řekne ať ho de vyvenčit a vono *mámí já já jsem ho byl venčit včera!*

A jak by to měl řešit správně?

Ee měl by to řešit správně tak že prostě se nenechá rozčilovat / *jen je jenom trochu jenom vtevře okno a řekne prosim mohl bys mohli byste zrychlit? já bych do toho pruhu moc nutně potřeboval*

Některé dětské odpovědi byly výrazně emocionálně zabarveny. Dalším prostředkem, kterým si vypomáhají při formulování myšlenek a zjednodušují si tak vyjádření, je využívání různých citoslovečných výrazů a onomatopoických slov. Mohou také jejich použitím výpověď pro názornost doplňovat v kombinaci s gesty, mimikou. Tento jev se vy-

skytoval v projevech temperamentních mluvčích a také ho užívali výhradně mladší děti. Příčinou jsou jejich omezená komunikační kompetence, nižší stupeň verbálního vyjadřování.

Citoslovečná vyjádření a onomatopoická slova	celkem: 10
<p>Vzory:</p> <p>Víš proč se říká opilým na mol? Protože pořád padali? <i>bzzzzz bác vzzzzz bác</i></p> <p>Aha a jak se u toho tvářil ten policista? <i>Vrrr</i></p> <p>Jee a jak se hraje na leoparda? to bych se chtěla naučit Leopard to je takový že třeba někdo je vzadu se to může jako / že třeba někdo přemýšlí na něčem a ten vzadu ten z na něm takhle se přiblíží a udělá <i>hhhhh!</i></p> <p>Podle zpráv jeden ruský kočovný cirkus měl opilé artistry / umíš si představit jak to asi vypadalo? <u> dej mi todle </u> (dítě „mumlá“ jako opilý člověk)</p>	

Na závěr v souvislosti s předchozími jevy ještě uvedeme některé další projevy nekonvenčního vyjadřování temperamentních mluvčích. Řada zvláštností dětské řeči má také výrazně individuální charakter a souvisí s psychickým vývojem dítěte samotného. Především sebejistí a temperamentní mluvčí, jejichž projev je živý, na projev mají vliv aktuální emoce dítěte:

Proč bývají dospělí častěji unavení než děti?

Protože dospělí pracu *joouhouhouhou*

Chodíš ráda do cirkusu?

Joohohoo! hlavně do Berouska / ale dlouho sem v něm už nebyla

Děti mají při podávání vysvětlení sklon při uvádění příkladů k dlouhým výčtovým konstrukcím, kdy mají tendenci pokračovat, až dokud je moderátorka nepřeruší. Snaží se např. vyjmenovat všechny možné kombinace:

A jsou eště jiné lásky?

Mateřská láska to je *vod mámy k dítěti vod rodičů k dítěti pak je babička k vnukovi a dědeček k vnučce a teta k*

K neteři

No

Děti mají tendenci k hyperboličnosti, zveličování a přehánění. Uvádíme zde příklad takového expresivního vyjádření počtu:

Jak je to s těmi bohy a bohyněmi / kolik jich vůbec je / ví to někdo?

Je třeba *milion sto tisíc nekonečno*

Závěr

Cílem této práce bylo charakterizovat specifické prostředky výstavby dětských odpovědí při komunikaci, která se odehrává v mediálním prostředí.

V úvodních kapitolách práce jsme popsali charakter komunikace moderátorky a dětí v rozhlasovém studiu. Zabývali jsme se částečným vyrovnáváním asymetrií v komunikaci ze strany moderátorky, všimli jsme si, jakých komunikačních strategií využívá, aby děti podnítila k rozhovoru. V rámci této kapitoly jsme se také dotkli principu kooperace a z něj vycházejících konverzačních maxim a porušování těchto komunikačních pravidel ze strany dětí. Dospěli jsme k závěru, že děti všechny tyto zásady porušovaly, to však nebylo na překážku vzájemné kooperace mezi nimi a moderátorkou. Odpovědi dětí tak byly rozsáhlejší, podrobnější, což bylo záměrem samotného pořadu, totiž aby dětské komunikanti produkovaly zajímavé a osobité odpovědi, které budou splňovat zábavný rozměr pořadu.

Pozornost jsme dále zaměřili na způsob, jak děti volily a užívaly ve svých promluvách nejrůznější výrazové prostředky. Nejfrekventovanějším jevem se ukázalo být užívání rozmanitých výplňkových slov a dalších opěrných výrazů. Jednalo se o slova např. *jako, třeba, prostě*, které děti užívaly stereotypně a ve výpovědích docházelo k jejich kumulování za sebou. Dětské mluvčí v odpovědích specificky užívaly výraz *prostě*, aby dodaly svým sdělením ráz jakési definitivnosti, většinou se vyskytoval v koncové fázi repliky. Dále bylo pro dětský projev charakteristické výplňkové užití deiktických prostředků, např. tvarů ukazovacích zájmen *ten, těch*, zájmenných adjektiv *nějaký, takový* a příslovcí (*nějak, nějak*) ve stejné opěrné funkci. Jako samostatně užitá měla pak nejvyšší četnost výskytu zájmeno *to*. Děti také nadměrně užívaly deiktického *ten* v přívlastkové pozici, kdy tímto způsobem odkazovaly na skutečnosti v předcházejících částech dialogů nebo ke společně sdíleným zkušenostem ve vědomí komunikačních partnerů. Věnovali jsme se také užívání deiktických prostředků zastupujících plnovýznamová slova. V rámci toho jsme chtěli poukázat na to, že děti těchto prostředků užívají i v případech, kdy nezastupují jev nebo skutečnost vyskytující se v kontextu dialogu nebo objektivně známou ostatním mluvčím. Přesto v těchto případech nedocházelo k nedorozuměním v komunikaci. Pojednali jsme také o užití prostředků deixe v kombinaci s neverbálními výrazovými prostředky, např. gestikulací ne-

bo názorným předváděním, kterými děti doprovázely užití zejména zájmeného příslovce *takhle*.

Dále jsme se v práci soustředili na způsoby formulování dětských výpovědí. Nejdříve jsme pojednali o faktorech ovlivňujících produkci řeči, jednak nízký věk, z nějž pramení mentální a osobnostní vlastnosti dětí, jednak mimojazyková situace. Zabývali jsme se různými druhy oprav a dvojího (nebo i několikerého) vyjádření jedné skutečnosti. Nejvíce bylo zaznamenáno oprav ve výslovnosti, dále tvarů zájmen a adjektiv. Tyto opravy děti prováděly zcela spontánně s tím, jak chtěli vyjádřit informační obsahy. Dalšími pak byly převážně opravy významu či různá zpřesnění, konkrétně děti dvakrát formulovaly tutéž skutečnost, kdy ve druhé formulaci obsah první formulace doplňovaly o nějaký dílčí významový aspekt. V souvislosti s touto problematikou jsme krátce pojednali o aditivních jevech, zjistili jsme, že děti mají výraznou tendenci připojovat ke svým výpovědím další a další informace. Ve výpovědích dětí se dále objevovalo v hojné míře opakování slov a částí výpovědí, největší výskyt mělo opakování nezáměrné způsobené formulačními obtížemi mluvčích. V menší míře se vyskytovalo také záměrné opakování, prostřednictvím něž děti zdůrazňovaly skutečnosti, na něž chtěli nějakým způsobem upozornit. Vyskytovalo se také při vyjádření nesouhlasu s emocionálním zabarvením. Dalším výrazným rysem sledovaných dialogů se ukázalo být nedokončování syntaktických konstrukcí, kdy děti volně přecházely z jedné konstrukce do jiné. Vyskytly se i případy, kdy započatou konstrukci nedokončily. Dělo se tak opět z formulačních důvodů, způsobených nedostatečnou výpovědní perspektivou v procesu produkování odpovědi a problémy krátkodobé paměti dětských mluvčích. Zaznamenali jsme však i záměrně neukončené výpovědi, kdy dítě předpokládalo, že si chybějící obsah vyvodí a doplní komunikační partner sám. Vypozorovali jsme snahu dětí členit své výpovědi pomocí vsuvky, kdy tak v průběhu sdělování svých myšlenek vsouvaly do výpovědi informace, které buď pokládaly za důležité doplnit, např. podat vysvětlení, nebo v okamžicích, kdy je v procesu sdělování napadlo něco souvisejícího s sdělovaným obsahem. Vznikala pak i několikerá taková vsunutí, což zapříčiňovalo, že děti mnohdy původní myšlenku nedokončily.

Na okraj jsme se zabývali také způsoby reprodukování cizích nebo i vlastních fiktivních výpovědí, kterých děti užívaly specificky, aby si vypomohly ve svém formulačním úsilí při sdělování náročnějších informačních obsahů. Vznikaly tak jakési fiktivní, modelové rozhovory, jejichž prostřednictvím děti znázorňovali konkrétní průběh popi-

sované situace. Tyto reprodukováné výpovědi byly nejčastěji uvozeny formou přímé řeči s příslušným tvarem slovesa mluvení, nejčastěji *řekl*. Také jsme krátce charakterizovali některé typické projevy temperamentních dětí. Povšimli jsme si užívání citoslovných výrazů a onomatopoických slov, které zejména nejmladší děti pro názornost sdělení připojovaly ke svým promluvám.

Na závěr lze konstatovat, že pořad Děti vám to řeknou, ze kterého jsme čerpali materiál k analýze, se pro potřeby naší práce osvědčil. Pokud bylo v úvodu práce řečeno, že snahou moderátorky bylo vytvořit příjemnou, přátelskou atmosféru, aby dětští komunikanti ztratili ostych z komunikace v neznámém prostředí rozhlasového studia a s rozhovoru s neznámou osobou, pak v závěru práce musíme říci, že se jí tento záměr podařilo naplnit. U dětí jsme nepozorovali žádné patrné známky nervozity ani tlaku, který by na ně v mediálním prostředí mohl být vyvíjen. Jejich vyjadřování bylo spontánní, své výpovědi rozváděly, a poskytly nám tedy materiál, kterého je v současnosti nedostatek a na němž lze sledovat specifické rysy vyjadřování dětí v mediálním prostředí.

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Pitříková Lucie
Název katedry a fakulty:	katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Název bakalářské práce:	Specifické prostředky výstavby odpovědí dětských respondentů v mediálním dialogu
Vedoucí bakalářské práce:	Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.
Počet znaků:	97 915
Počet příloh:	1
Počet titulů použité literatury:	25

Klíčová slova: mediální dialog – děti – moderátorka – asymetrie v komunikaci – komunikační kompetence – předpokladová báze – odpověď – deiktické prostředky – opravy – opakování – reprodukce promluvy

media dialogue – children – moderator – asymmetry in communication – communicative competence – prerequisite basis – response – deictic expressions – rectifications – reiterations – reproducing of statements

Resumé

Cílem práce bylo vysledovat specifické prostředky výstavby odpovědí dětských respondentů v mediálním dialogu. Práce je rozdělena do dvou hlavních částí. V první části se zabýváme celkovým rámcem mediálního prostředí, sledujeme specifickou povahu asymetrie v mediálním dialogu s dětmi, věnujeme pozornost principu kooperace a konverzačním maximám, sledujeme, jak děti odpovídají na otázky. Ve druhé části se

pak zabýváme výrazovými prostředky a způsoby formulace dětských odpovědí, které jsme v pořadech vysledovali, a také charakterizujeme faktory ovlivňující produkci promluvy. Materiál, který jsme pořídili přepisem pořadů, jsme zpracovali metodou excerpcce a tříděním. Na základě analýzy jazykového materiálu jsme se dobrali výsledků, které jsme zhodnotili, a vyvodili závěry.

Summary

The aim of this work is observation of the specific means of construction of children's responses in the media dialogue. The work is divided into two main parts. The first part deals with the overall framework of the media environment, we observe the specific character of asymmetry in media dialogue with children, further on in this part we pay attention to the cooperative principle and the conversational maxims, we focus on how children answer questions. In the second part we deal with means of expression and ways of formulation of childrens answers which we observed in radio programmes. We also characterise the factors that influence the production of speech. Transcription of the radio programmes was processed by excerption and sorting method. Based on the analysis of linguistics material we came to conclusions which were evaluated and we drew conclusions based on this research.

Literatura

Čmejrková, S. – Hoffmannová, J.: *Jazyk, média, politika*. Academia, Praha, 2003.

Dostálová, L.: Komunikace dětí předškolního věku. *Češtinář 2*, 19/2008-2009, s. 37–46.

Grepl, M.: *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1967.

Hirschová, M.: *Pragmatika v češtině*. UP, Praha, 2006.

Hirschová, M.: *Úvod do teorie textu*. UP, Olomouc, 2006.

Hoffmannová, J. – Müllerová, O.: Čeština v dialogu věkově rozdílných mluvčích. *SaS*, 63, 2002, s. 1–13.

Hoffmannová, J. – Müllerová, O. – Zeman, J.: *Konverzace v češtině v při rodinných a přátelských návštěvách*. Trizonia, Praha, 1999.

Klimovič, M.: Komunikácia detí v televíznej relácii Táraninky. In Kralčák, L. (ed.): *Hovorená podoba jazyka v médiách*. Nitra: Univerzita Konštantýna Filozofa, 2008, s. 309–317.

Kolářová, I.: Opakovaný výskyt slova to v mluvených projevech. *Český jazyk a literatura*, 47, 1996–97, s. 166–170.

Kořenský, J. – Hoffmannová, J. – Jaklová, A. – Müllerová, O.: *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. PF, České Budějovice, 1987.

Křivohlavý, J.: *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Svoboda, Praha, 1988.

Křivohlavý, J. – Mareš, J.: *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. SPN, Praha, 1990.

Martinec, I.: Některé specifčnosti dětské řeči v běžné komunikaci a umění. In: Odaloš, P. – Patráš, V. (eds.): *Všeobecné a specifické otázky jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, 1991, s. 290–295.

Morávek, M. – Müllerová, O.: Dyadická komunikace (Pokus o komplexní charakteristiku situace dialogu). *SaS*, 37, 1976, s. 195–201.

Müllerová, O.: K syntaxi nepřipravených souvislých mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce). *SaS*, 27, 1966, s. 118–126.

Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: *Kapitoly o dialogu*. Pansofia, Praha, 1994.

Müllerová, O.: O jazykovém přizpůsobování partnerů v dialogu. *NŘ*, 61, 1978, s. 57–68.

Müllerová, O.: Otázka a odpověď v dialogu. *SaS*, 43, 1982, s. 200–212.

Müllerová, O.: *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Academia, Praha, 1994.

Nebeská, I.: *Úvod do psycholingvistiky*. H&H, Praha, 1992.

Schneiderová, E.: K užívání zájmena *ten* v přívlastkové pozici. *NŘ*, 76, 1993, s. 31–37.

Slančová, D.: *Reč autority a lásky – Reč učitelky materskej školy orientovaná na dieťa*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 1999.

Slančová, D. (ed.): *Štúdie o detskej reči*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2008.

Svobodová, J. – Kesselová, J. – Palenčárová, J.: *Jazyk a jazyková komunikace nově – prvky hry ve školní výuce mateřštiny*. Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava, 2002.

Svobodová, J.: Konstrukce odpovědí dětských respondentů v mediálním dialogu. In: *Čeština – jazyk slovanský 3*, KCD PdF OU, Ostrava, 2009.